بەرخودانی عەفرین ... نەبەز سەمەد

عەفرینییەکان جگە لە چیاکان هاوڕێی دیکەیان نییە!...

عەفرین یەکێکە لە کانتۆنەکانی ڕۆژاڤا، دەکەوێتە سەر سنووری نێوان سوریا و تورکیا لە ناوچەی استی چیای کورد. زۆرینەی دانیشتوانی عەفرین کوردن، بە بەرهەمی زەیتون بەناوبانگە. لە ئێستادا عەفرین ڕووبەڕووی هێرشی تورکیا و هاوپەیمانە جیهادیستەکانی بەتوە، لەرەوە ئەو پرسیارە زیت دەبێتەوە: بۆچی تورکیا هێرش بە سەر عەفرین دەکات؟
هێرشی تورکیا بە سەر عەفرین لە کوردفۆبیا و لە نکۆیکردن لە بوونی کوردەوە سەرچاوە دەگرێت.

تورکیا هەر سەربەخۆیی و خەباتوبەرییەکی کورد لە هەر کوێیەک بێت چ لە ناوەوەی تورکیا و چ لە دەرەوە وەک هەڕەشە بە خۆی دەبینێت. بەدرێژایی مێژوو تورکیا نکۆی لە بوونی کورد کردووە و بەپێی سیاسەتی تورکاندن، تواندنەوە (ئاسیمیلاسیۆن) و ئاوێتەکردن (ئینتیگرەیشن) هەوڵی داوە کورد لەناوببرێت، بۆیە جگەلە لەناوبردنی فیزیکی بوونی کورد و هەوڵدان بۆ لەناوبردنی هەر یاخیبوون و بەرگرییەکی کورد، تورکیا لە ڕۆگەی تواندنەوە و لەناوبردنی کولتووری کوردییەوە هەوڵی لەناوبردنی کوردی داوە، چونکە بوونی کورد لەنێو کولتوور، زمان و مێژووی کورددایە. لە ڕۆگەی قەدەغەکردنی کولتوور، زمان، جلوبەرگ و هتد کوردییەوە، تورکیا هەوڵی داوە شوناس، یادەوەری کورد و کوردبوون بسڕێتەوە و نکۆی لە بوونی کورد بکات. بۆیە جگەلە دانیشتوان و خاکی سیفیلی عەفرین تورکیا شونواری دەرینەکانیش بەردومان دەکات.

بۆ تورکیا شەڕی عەفرین تەنیا شەڕی سەربازی و سیاسی نییە، بەڵکو شەڕی هزر و جیهانبینی ڕۆژاڤایە. ئاخر لە کاتێکدا تورکیا دژی فرەییە، فرەیی و پلورالیزم لەناودەبات، کوردەکان لە ڕۆژاڤا کۆمەڵگەیەکی یەکگرتوو لەنێو فرەیی، پلورالیزم و پێکەوەژیان لەسەر بنەمای یەکسانی جێندەری و یەکسانی بەشداریکردنی هەموو پێکهاتەکان، دیموکراسیی خەڵك، ئازادی ژنان، و نوێنرایەتیکردنی پێی هەموو گروپەکانی نێو کۆمەڵگە بونیاد دەنێن. تورکیا ئەمە بۆ

خەی بە هەڕەشە دەزانێت، بە دەوڵەت-نەتەوە تۆتالیتار و ستەمکارەکەی کە لەسەر بنەمای یەک نەتەوە، یەک ئاین، یەک زمان و یەک ئالا بونیادنراوە. هەروەها ئازادی ژنان بە هەڕەشە دەزانێت لە کاتێکدا لە ئیدیۆلۆژیی پیاوسالاری ئیسلامیستی ئەردەگان و ئاکەپەدا ژنان شوێنیان ماڵەوەیە و دەبێت ملکەچی فەرمانکانی پیاوبن. هەروەها فرەیی و پێکەوەژیانی ئاشتیانەی هەموو گروپ و پێکهاتەکانی ناوچاقا عەرەب، کلد و ئاشوری، کورد، ئێزیدی، دیانی... هتد تورکیا ئەمڕۆ وەک هەڕەشە بە سیاسەتی دژە-فرەیی و پێکەوەژیان لە تورکیا دەبینێت.

تورکیا لە ئێستادا بەرنامەی خەی بە ناوچەکانی ناڤین هەیە و خەون بە گەڕانەوەی ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانییەوە دەبینێت؛ ئەردەگان خەی وەک سوڵتانێکی عوسمانی دەبینێ، بۆیە هەرش دەکاتە سەر عەفرین چونکە عەفرین و مەدەلی کانتۆنێکی دیموکراتیی ناوچاقا وەک ئاستەنگ و لەمپەڕ لەبەردەم خەونە سوڵتانییەکانی خەی و نوە-عوسمانیزم دەبینێت.
تورکیا پشتر لەسەر بنەمای ئیدیۆلۆژی کەمالیزم و سێکولاریزم دامەزرابوو و لە ماوەی ئەم ئیدیۆلۆژییەوە هەوایەتی بە لەناوبردنی کورد دەدا، ئێستا لەسەر بنەمای ئیدیۆلۆژی ناسیونالیزم و ئیسلامیزم هەوایەتی بە هەرش کردنە سەر عەفرین و لەناوبردنی کورد دەدات.
تورکیا بۆیە هەرش دەکاتە سەر عەفرین، چونکە وەک هەڕەشە بە سەر ئیدیۆلۆژی ئیسلامیزمی خەی دەیبینێت.
هەر بۆیە تورکیا ئاگەر پشتر بە نهێنی یارمەتی داعش و گروپە جیهادی و تیرۆریستییەکانی وەک ئەلقائیدە و جەبهەت الشام و جەبهەت النوصرەی دابەت ئەوا دوای بەرخەدانی کوبانێ سیاسەتی دەرەوەی تورکیا گەڕانکاری بەسەردا دەت و پتر بەئاشکرایی هاوپەیمانی داعش و گروپە تیرۆرستییەکانی دیکە لە سوریادا دەکات. ئاگەر پێش ئازادکردنی ناوچە تورکیا لە ماوەی دەرەستەکانییەوە، لە ماوەی داعش و ئەلقاعیدە و گروپە تیرۆریستییەکانی دیکەوە هەرشی کردبێتە سەر ناوچاقا و هەوڵی لەناوبردنی مەدەلی ناوچاقا و داگیرکردنی ناوچاقای دابەت، ئەوا دوای ئازادکردنی ناوچە و بەهیوابوونی لە کوتنی کوبانێ و ناوچاقا؛ ئێستا تورکیا خەی ئاستەوخۆ هەرش بە سەر عەفرین دەکات. ئاخر تورکیا بە سەرکوتنەکانی شاڤانان و ناوچاقا توشی هیستریا بووە.

ئەمە پتر لە سێ هەفتەیە سوپای تورکیا و هاوپەیمانە جیهادیست و گروپە تیرۆریستییەکان هەرش دەکەنە سەر عەفرین، بەبێ ئەوەی بتوانن

پشتیوانی بکەن، ئاخر شۆڕشگێڕانی بورانە بەرگری دەکەن.
ئەوەی جێی سەرنجە تاکو ئێستا کەمترین گەی نێودەوڵەتی، نەتەوە یەکگرتووەکان و یەکێتیی ئەورووپا و ... هتد بگشتی بەدەنگ و بەهێزەوەستن. بۆیە گرنگە ئەو پرسیارە بکرێن، داخۆ بۆچی کەمترین گەی نێودەوڵەتی و جیهان لە بارەی هێرشی تورکیا بۆ سەر عەفرین بەدەنگە؟ چونکە دژاڤا مۆدێلێکی ئاڵتەرناتیڤە نەک تەنیا بۆ دژەهێزاتی ناڤین بەڵکو بۆ سەرجەم جیهان. مۆدێلێکی ئاڵتەرناتیڤە بۆ سیستەمی سەرمایەداری، دەوڵەت-نەتەوە، و سیستەمی پیاوسالاری کە ئەمڕۆ سەروەری بەسەر سیستەمی سیاسی جیهانی و پێوەندی نێودەوڵەتیدا هەیە. دژاڤا مودێلێکی ئاڵتەرناتیڤە بە ئاشتی و پێکەوە ژیانی هەموو گەلانی دژەهێزاتی ناڤین، بگومان دەوڵەتە زلهێزکان، کۆلۆنیالیست و ئیمپریالیستە خۆرئاواییەکان ئەمیان ناوێت، بۆیە مۆدێلی دژاڤا وەک هێرشێ و مەترسی بۆ سەر بەرژەوەندییەکانیان دەبینن. هێروهێا دژاڤا مۆدێلێکی دیموکراسی ڕاستەقینە و دیموکراسی خەڵکە، کە لەسەر بنەمای فرەیی و یەکسانی جێندەری و ئازادی ژنان بونیادنراوە، ئەمەش کۆتایی بەم وەهمە دەهێنێت کە خۆرئاوا بە ناوی بەدیموکراسیکردنی دژەهێزاتی ناڤینەوە ڕەوایەتی بە داگیرکردنی دەدات، بۆیە دژاڤا وەک هێرشێ و مەترسی بۆ سەر بەرژەوەندییەکانیان دەبینن.

عوسمانی حاجی مارف لەبارەی (مەلەفی چەپ لە ئەمێڕی کوردستادا)

عوسمانی حاجی مارف : دامەزراندنی دەوڵەت و سەر ڕێگاخستنی بزوتنەوەیەکی جەماوەری ئەرکی کۆمۆنیست وچەپەکانە .
گفتوگۆی ڕێگای کوردستان لەگەڵ عوسمانی حاجی مارف سکرتێری کۆمیتەی ناوەندی حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری کوردستان لەبارەی (مەلەفی چەپ لە ئەمێڕی کوردستادا)
ئامادەکاری مەلەف : هیوا عومەر

-_____

لەبارەی ئەم مەلەفەوە:.....

ێیشەی تێکۆشانی هێزە چەپ و مارکسییەکانی عێراق و هەرێمی کوردستان بێ نزیکەی سەدە یەك لەمەوبەر دەگەڕێتەوە.
لەناو ئەومێژوەدا سەرەڕای وێستگەی جیاجیا بەڕام لاپەرەکانی تەژییە لەدەستکەوت بێ هاوڕاتیان کەخێی لە دابینکردنی بەشێك لە مافە ئابووری و کۆمەڵایەتی و یاسایی و سیاسییەکان دەبینێتەوە و توانراوە جێگیر بکرێت لە دامەزراوەکانی دەوڵەت و دەستووری عێراق لە قۆناغە جیاجیاکانی بەدیهێنەوەبردنی دەوڵەت. هەندێك لەم دەسکەوتانە پەراوێز خراوە و لاواز کراوە، هەندێکی ماوە.

لەهەلومەرجی ئەمڕۆماندا هەنگاوەکانی حکومەت وەك؛ ڕەنگدانەوەی سروشتی چارەکە سەدەیەکی ئەم حوکمڕانییەو ئەم تایپە لە دەسەڵات (فۆرمێکی جێژهەڵاتی)لە ئابووری ڕەیعی بریتییە لە پەیڕەوکردنی سیاسەتێك بە قازانج و ویستی بانك و کارتێلە مشەخۆرەکانی ژێر چەتری (نیولیبرالیزمی سەرمایەداری)
ئەمەش رەنگی داوەتەوە لەبەرزبونەوەی ڕێژەی بێکاری وهەژاری ولەدەستدانی بەشێك لەومافانەی بەدەستهاتبوون .
ئەوەی دەگوزەرێت لە هەلومەرجی ئابووری وسیاسی هەرێمی کوردستان چوارچێوەیەکی نوێ بۆ ململانێی چینایەتی وتێکۆشانی جەماوەری هێناوەتە پێشەوە، کە ئەرکی جدیتری خستۆتە بەردەم هێزەکانی چەپ لە بەرامبەر شکستی بەرەی راستڕەوی دەسەڵات.

ماڵپەری ڕێگای کوردستان بێ فۆکەس خستنەسەر ئەو ئەرکانە و ڕێی هێزە چەپ ومارکسییەکان ئەم دەسیپەی کردۆتەوە .
سکرتێری کۆمیتەی ناوەندی حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری کوردستان لە میانەی بەشداریکردنی لە (ملەفی چەپ لە ئەمێڕی کوردستاندا) پێیوایە : " لەهەلومەرج و واقعیەتی سیاسی ئێستای کوردستاندا ئەوەی توشی شکست و بنبەست بوە ئەزمونی دەسەڵاتی سیاسی و ئیدارەی کۆمەڵگەیە لەلایەن ڕەوتی بزوتنەوەی کوردایەتی و حیزبەکانیەوە کە بەدوای ٢٦ساڵ حکومڕانی لە ١٦ی ئۆکتۆبەردا بێ جارێکی تر کۆمەڵگای کوردستانیان خستە بەردەم گۆڕاوو ناجێگیری سیاسی زیاتر وچارەنوسێکی نادیارتر و سەپاندنی فەزای بێ ئاسایی و بێ ئومێدی .
عوسمانی حاجی مارف ، لەبارەی ئەرك وبەرپرسیارەتی ئەمێڕی چەپەکان خوێندنەوەی وایە : " ئەرکی چەپ و کۆمۆنیست و ئازادی خوازانە بەوەی هەر بۆچون و لێکدانەوەیەکیان هەیە، لە ئێستادا هەوێبدەین

کوردستان لەم دۆخە پێگۆڕاوو سەرگەردانیە دەربھێنن، پێویستە بزوتنەوەیەکی جەماوەری فراوان بەدیبخەین کە یەکەم :ھەوێبدەن دەورو مەوقعیەتی بزوتنەوەی کوردایەتی تەریك بکەن و وەلایان بخەن و کۆتایی بەدەسەڵاتی میلیشیایی حیزبەکانیان بھێنن. دووەم: پێشەوی بکەن بۆ بەجێگەیاندنی ئەزمونێکی تر لەشێوازی دەسەڵات کەبتوانێ دەورو دەخاڵەت و ئیرادەی ڕاستەخۆی خەڵك مسۆگەر بکات. بە مانای ھێنانە ئاراو کارکردن لەسەر ئەڵتەرنەتیفێکی تەواو جیاواز لە ئەزمونی دەسەلاتدارێتی حزبە بۆرجوازیەکان لە پێناو ئازادی و خۆشگوزەرانی و دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ لەسەر بنەمای ناسنامەی ھاوڵاتی بون و دابڕاوو جیا لە ناسنامەی ھەر دین و نەتەوەو تائفەیەك.

دەقی بەشداری عوسمانی حاجی مارف سکرتێری کۆمیتەی ناوەندی حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری کوردستان لەبارەی (مەلەفی چەپ لە ئەمێڕی کوردستادا)

کام خوێندنەوە پێویستە بۆ دیاریکردنی ئەرك و ڕێگای چەپ و مارکسیەکان؛خوێندنەوەیەك کە ڕێگای چەپ لە پەراوێز خراوی دەریبھێنێ و بیکاتە لیدەر لە ئاراستە کردنی ڕوداوەکان ؟

عوسمانی حاجی مارف: پێش ھەموو شتێك دەربارەی پرسیارەکەت پێویستە ئەوە بڵێین کە مەقولەی چەپ یان مارکسیەکان، مەقولەیەکی ناڕۆشن و گشتیە، بۆیە ناتوانین وەڵام لەسەر ئەوە بدەینەوە کە ئایا ئەتوانین چەپ لە پەراوێز خراوی دەربھێنین و وەك یەك یەکە تا بتوانێت ڕۆڵی ھەبێت؟، بە بۆچونی من نەخێر کاری وەھا ناکرێت چونکە چەپەکان و مارکسیەکان بۆچون و لێکدانەوەی جیاوازیان ھەیەو گروپ و ڕێکخراوی تایبەت بە خۆیان ھەیە، ھەروەھا بۆ وەڵام بە کێشە سیاسی و کۆمەڵایەتیەکان وەڵامی جیاواز دەدەنەوەو سیاسەت وئەرکی جیاواز دەخەنە ئەستۆی خۆیان، بۆیە باشتر وایە پرسیارەکە بەو شیوەیە بکرێت ئیجابی تر ە ،کە ئایا حیزبێکی کۆمۆنیستی چۆن لە پەراوێزخراوی دەردێ و دەبێتە پێشەوو لە ئاراستەکردنی ڕوداوەکان و کێشە سیاسی و کۆمەلایەتیەکاندا؟.

ئەگەر لەو دەستەواژەیەوە کە فەلسەفەی بونی کۆمۆنیستەکانە دەست پێبکەین؛ کەھەر حزبێکی کۆمۆنیستی دەبێت ئامازی دەستی خەباتی چینی کرێکار بێت بۆ شۆڕشی سۆشیالیستی، ئیتر جێگاوڕێگای ئەو حیزبە بەوەدەناسرێت ودیاری دەکرێت کەلە دنیای واقعدا تاچەند توانیویەتی ئەو ئامازەبێت و ئەو ئەرکە بە جێبھێنێت، ئەمە

سەرەتایی ترین پرنسیپە کە ئەو حیزبە لەهەر دەورەیەکدا لە خۆی بپرسێتەوە کەچەند پابەند بوە بەو مەسەلە بنەرەتیەوەو توانیویەتی ڕابەری کۆکارن بکات بۆ دەسەڵاتی سیاسی و شۆڕشی سۆشیالستی، لەهەمان کاتدا لەناو کۆشمەکێشی سیاسی بزوتنەوە کۆمەڵایەتیەکاندا چەند دەتوانێ لەناو هاوکێشە سیاسیەکاندا هاوسەنگی هێز بەقازانجی خەباتی چینی کرێکارو حیزبەکەی بەرێتە سەرەوەو سەرنج و چاوەڕوانی زۆرینەی کۆمەڵگا بەلای خۆیدا ڕاکێشێ، ئەمەش دەکەوێتە سەر ئەوەی ڕابەری ئەوحیزبە لەهەردەورانێك و توندپێچی و کێشمەکێشی سیاسی و ووداوو فرسەتەکاندا، وەڵامی سیاسی دروست بداتەوەو ئەرکی عەمەلی پێویست و دروست بخاتە دەستوری کارەوە، ئەمە ئەرك و ئاراستەی حزبێکە نەك چەپ بەگشتی، هەرکات هەر حزبێکی کۆمۆنیستی لەو بارەیەوە هەنگاوی جدی ناو پێشەوی کردو بووە هێزێکی کۆمەڵایەتی وشەی دەسەڵاتی کرد، ئیمکانی ئەوە هەیە بەشێك لە چەپەکانیش بێنە ژێر چەتری ئەو حزبەوە یان ڕێگایەکی تر بگرنە بەر، باشترین نمونە ئەزمونی شۆرشی ئۆکتۆبەر و دەوری لینین و بەلشەفیەکانە بۆ دەسەڵاتی سیاسی.

هەڵومەرجی ئەمڕۆ و شکستی حوکمڕانی بەرەی ڕاستەوی ، چ بژاردە و پلاتفۆرمێکی مومکین دەخاتە بەردەم هێزەچەپ و مارکسییەکان ؟

عوسمانی حاجی مارف: لەهەڵومەرج و واقعیەتی سیاسی ئێستای کوردستاندا ئەوەی توشی شکست و بنبەست بوە ئەزمونی دەسەڵاتی سیاسی و ئیدارەی کۆمەڵگەیە لەلایەن هەوتی بزوتنەوەی کوردایەتی و حیزبەکانیەوە کە بەدوای ٢٦ساڵ حکومڕانی لە ١٦ی ئۆکتۆبەردا بۆ جارێکی تر کۆمەڵگای کوردستانیان خستە بەردەم گۆڕاوو ناجێگیری سیاسی زیاترو چارەنوسێکی نادیارتر و سەپاندنی فەزای بۆ ئاسایی و بۆ ئومێدی، ئەوەی کە ئەرکی چەپ و کۆمۆنیست و ئازادی خوازانە بەوەی هەر بۆچون و لێکدانەوەیەکیان هەیە، لە ئێستادا هەوڵبدەین کوردستان لەم دۆخە پێگۆڕاوو سەرگەردانیە دەربهێنن، پێویستە بزوتنەوەیەکی جەماوەری فراوان بهێنبخەین کە یەکەم :هەوڵبدەن دەورو مەوقعیەتی بزوتنەوەی کوردایەتی تەریك بکەن و وەلایان بخەن و کۆتایی بەدەسەڵاتی میلیشیایی حیزبەکانیان بهێنن. دووەم: پێشەوی بکەن بۆ بەجێگەیاندنی ئەزمونێکی تر لەشێوازی دەسەڵات کەبتوانێ دەورو دەخاڵەت و ئیرادەی ڕاستەخۆی خەڵك مسۆگەر بکات. بە مانای هێنانە ئاراو کارکردن لەسەر ئەنتەرنەتیفێکی تەواو جیاواز لە ئەزمونی دەسەلاتدارێتی حزبە بۆرجوازیەکان لە پێناو ئازادی و خۆشگوزەرانی و دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ لەسەر بنەمای

ناسنامەی هاوبەشی بون و دابڕاوو جیا لە ناسنامەی هەر دین و نەتەوەو تائفەیەك.

هێزە چەپ و مارکسییەکان کێن لەمڕدا ، دەتوانن لەچوارچێوەی بەرنامەیەکی هاوبەشدا کێبنەوەوبەربەستەکانی بەردەم کاری ئەوهێزانەچین ؟

عوسمانی حاجی مارف: وەك لە وەڵامی پرسیاری یەکەمدا ئاماژەم پێکرد کە مەقولەی چەپ مەقولەیەکی ناڕۆشن وگشتییە، هەر بەو مانایەش ناتوانم لیستێك لەناوی گروپ و ڕێکخراو و حزب و کەسەکان بێز بکەم و نازناوی چەپ بون یان مارکسی بونی پێ ببەخشم، ئەوە دەکەوێتە سەر ئەو لایەنانە خۆیان چ ناسنامەیەك بۆ خۆیان هەڵدەبژێرن، من حزبەکەم و خۆم بە کۆمۆنیستی کرێکاری دەناسێنم و بەرنامەی دنیای باشترمان هەیە، ئەکرێ کەسانێك قەبولی کەن یا کەسانێکی تر پێ یان دروست نەبێت، هەربەو مانایە ناتوانین پێکهاتەیەك دامەزرێنین لەژێر بەرنامەیەکی هاوبەشدا و ناوی بنێین پێکهاتەی بەرەی چەپ، کاری لەم چەشنە لە هیچ شوێنکی دنیادا نەکراوەو ناکرێت و سەرکەوتونیە، هەر وەك گوتم چەپەکان یان مارکسیەکان بۆچون و نەخشەی جیاوازیان هەیە، بەڵام دەکرێت لە هەلومەرجێکی تایبەتدا هەندێ کاری هاوبەش ئەنجام بدرێت لەبابەتی بەرگری لە ئازادی سیاسی یا خواستە کرێکاری و جەماوەریەکان..، هەر وەك لە پرسیاری دووەمدا ئاماژەم پێکرد، بە بۆ چونی من لە ئێستای هەلومەرجی سیاسی کوردستاندا هەوڵدان بۆ بەرخستنی بزوتنەوەیەکی بەرفراوانی جەماوەری بۆ وەستانەوە لەبەرامبەر دەسەڵاتی حزبە میلیشیاکانی کوردایەتیدا و کۆتایی هێنان بەدەسەڵاتی میلیشیایی و دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ، ئەرکی کۆمنیستەکان و چەپەکان و ئازادی خوازانە، هەرکەس و لایەنێك ئەم ئاراستەیەی قەبوڵ بێت دەتوانن وەك پێشەوو خۆ بە خاوەن زانین و بەرپرسی ئەو بزوتنەوەیە بزانێیان هەبێت، هەر کەس ولایەنکیش پێیان دروست نیە دەتوانن پێشەوای سیاسی بکەن لە خستنەو ێوی هەر ئەتەرناتیفێك کە پێیان وایە وەڵامە بە هەلومەرجی سیاسی ئێستای کوردستان و عێراق.

لە هەڵبژاردنەکانی داهاتوودا، پلاتفۆرمی چەپ چی بێت ؟ بەشدار بن یان نا ؟ تاچەند بەشداریکردن بە لیستێکی یەکگرتووی چەپ و بە دەستهێنانی نوێنەرایەتی باگا خۆش دەکا و ئاسانکاری دەبێت لە گۆڕینی واقیعی سیاسی و ئابوری ؟

عوسمانی حاجی مارف: بەجیا لەوەی لەدنیای واقعی سەرمایەداریدا،

دەسەڵاتی چینی کرێکارو شۆڕشی سۆشیالستی لەڕێگای پەرلەمانەوە ئیمکانی نیەو ناکرێت، لەهەمان کاتدا حکومەتی کرێکاری ودەسەڵاتی بەرجوازی دوو پێکهاتەی جیاوازن، ئیتر مانایەك بۆ ئەو مەقولە گشتی و ناڕۆشنە نامۆنتەوە کەبە ناوی چەپەوە بتوانێت دەورێك بگێڕێت لەناو پەرلەماندا بەقازانجی کرێکاران، بەڵام ئەمەش نکۆڵی لەوەناکات کە حیزبێکی کرێکاری لەدەورانێکی سیاسی دیاریکراودا بۆ چونە پێشەوەی حیزبەکەی و دەوری خەباتی کۆمکاری وەك مانۆرێکی سیاسی لەهەڵبژاردنی پەرلەمانیدا بەشداری بکات. بەڵام ئەوەی پەیوەندی بە هەلومەرجی سیاسی کوردستانەوە هەیە پەرلەمان کە بۆ خۆی گاڵتەجارو بۆ جێگاو ڕێگایە، ئەوە ئێستا تەواو پەرپوت و بۆ ماناو هیچە، نەك نابێت چەپەکان بەشداری بکەن بەکو پێویستە هەوڵ بدەن ئیتر ڕێگا بەم گاڵتەجاریە نەدەن.

ئەوەی پێویستە کە لێرەدا جەختی لەسەر بکەینەوە دەربارەی ئەوەی بزوتنەوەیەکی جەماوەری بەرفراوان بەڕێخەین بۆ وەلا خستنی دەسەڵاتی میلیشیایی حیزبەکانی بزوتنەوەی کوردایەتی و دامەزراندنی دەوڵەتێك لە کوردستاندا بەمانای دەورو دەخالەت و ئیرادەی ڕاستەوخۆی خەڵك لەدەسەڵاتی سیاسیدا، ئەم ئاراستەیە ئەوەمان دەخاتە بەردەم کەئەگەر چەپەکان و کۆمۆنیستەکان ئازادیخوازان خۆیان بەخاوەنی ئەم بزوتنەوە جەماوەریە دەناسێنن و دەیانەوێت دەوری تیا ببینن، ئەوە بەهیچ جۆرێك لە پڕۆژەکان وسیاسەتەکانی حیزبە دەسەلاتدارەکاندا بەشداری ناکەن، هەڵبژاردن و پەرلەمانەکەیان و دەسەڵاتەکەیان هەتدەکەنەوە، بۆیە پێویستە ئەوەی خۆی بەچەپ دەناسێنێ دروست نیە جارێکی تر لە هەلومەرجی سیاسی ئێستای کوردستاندا باس لە دانی لیست بۆ هەڵبژاردن و پەرلەمان بکات.

ئامراز و هێنگاوی گونجاو بۆ ئاشکراکردنی گۆندی و

بەدواداچوونی سامانی دزراو

ئامادەکردنی: Stella Roque
وەرگێڕان و داڕشتنەوەی*: شوان ڕەشید
shwanrashed@gmail.com

لە میانی کۆنفرانسە جیهانیەکەی ساڵی ٢٠١٧ ی تایبەت بە ڕۆژنامەوانی کنگەری (الصحافة الاستقصائية)، چەند ڕۆژنامەوانێک لە پاڵ هەندێک ئامۆژگاریدا، ئۆزموونی کاری خۆیان سەبارەت بە چۆنیەتی بەدواداچوون و شۆنپەهەڵگرتنی سامانی دزراو خستەڕوو. ئەوانیش بریتی بوون لە ڕۆژنامەوان (کەوامی دەمیگنی – Koami M Elom Domegni) لە (ئەلتەرناتیف L'Alternative) لە کەماری تۆگۆ، (میراندا پاتروسیک – Miranda Patrucic) نوسیار (محرر) و پەیامنێری کنکار (الاستقصائي) لە پرۆژەی ریپۆرتکردنی گەندەڵی و تاوانی ڕێکخراو(OCCRP) ، (تۆم بورخیس Tom Burgis) پەیامنێری لەپەچینکار (مراسل التحقيقات) لە ڕۆژنامەی فاینەنشیال تایمز، (جەیمس مینتز James Mintz) دامەزرێنەر و سەرۆکی جێبەجێکاری گرووپی مینتز .

"وەاتەکەی ئەمە وەاتەکی بچکۆلانەیە، لەگەڵ ئەوەش بردنەدەرەوەی پارەی ناشەرعی یەخێی گرتوە. وەهای گوت (دەمیگنی) لە ڕۆژنامەی ئەلتەرناتیف سەبارەت بە وەاتەکەی خێی (تۆگۆ). ئەمە لە سامانی کانزایی دەوڵەمەندین، لەگەڵ ئەوەش بەدەست نەفرەتی سەرچاوەکانەوە دەناڵنین. ئۆگەر بچیتە ناوچەکانی کانزاکاری، لەوێ گەمەگای زۆر هەژار دەبینیت".
ئەو دەڵێت: پرسیارێ گرنگترەکە بە ئەمە ئەوەیە، ئایا ئەم پارانە بۆ کوێ چوون؟"

"ئەمە چەند شوەیەکی ئەو ڕێگایانەمان دەزیوەتەوە کە دەکرێ بە هەموو وەاتانی جیهان راست بن کە بەرپرسە گەندەڵەکان بەکاریان دەهێنن بۆ شاردنەوەی پارە پیسەکانیان" وەهای گوت (جەیمس مینتز James Mintz) کە کەمپانیاکەی هاوسەوە بە بەرهەمهێنانی یارمەتی بۆ ناوی یاری گەندەڵچێکان (Kleptocrats) ؛ کە یاریزانەکان بریتین لە سیاسیە گەندەڵەکان کە ژێربۆژێر پارەکانیان دەستکەوتوە،

هەوڵدەدن بە هەیەوە چڕ لە ژیانکی زەدەخشگوزران وەربگرن.
ئایا ئەوانەی بەدواداچوونیان کردوە (کە لەوپەڕی رۆژنامەوانانی لەپەچینکار بن یان داواکارانی گشتی یان پلیس بن) چۆن سەرکەوتوو بوون لە شونپەھەگرتنی ئەو پارانە؟
ئەمەی خوارەوە گرنگترینی ئەو ئامۆژگاریانەن بە رۆژنامەوانان تا بتوانن ئەوە ئاشکرا بکەن ئایا گەندەچیەکان و تاوانباران و ئەوانی دی، پارەکان لە کوە حەشاردەدەن؟

• تەمارە گشتیەکانی دەرەوەی وڵات وەک سەرچاوە بەکاربهێنە بەڵام ئەمە بە مانای کەمکردنەوە نیە لە بەهای سەرچاوە ناوخەییەکان.
"لە هەندەک دەوڵەتی دەوڵەتانی ئاسیای ناوەڕاست کە چەند ریپەرتەکم تەدا ئەنجام داون، تەمارە گشتیەکان بەردەست نین" میراندا پاتروسیک لە (OCCRP) وەهای بە رۆژنامەوانان ووت؛ لەو شوێنانە بیریش لەوە مەکەوە بگەیتە بەرپرسەکان تا وەڵامی پرسیارەکانت بدەنەوە". هەروەها وتی "ئەگەر ئەستەم بوو لە ناوەوەی وڵات دەستمان بە سەرچاوەکانی زانیاری بگات، ئەوە هەمیشە دەتوانین لە دەوڵەتانی دیکە ئەو زانیاریانە پشتڕاست بکەینەوە". لەگەڵ ئەوەش جەخت دەکاتەوە سەر بایەخی بەکارهێنانی سەرچاوە ناوخەییە نیشتیمانیە بەردەستەکان و زانیاریە ژەدەریەکان.
"پارەکان هەمیشە لە دەرەوەی وڵات خەرج دەکرێن، لە کشک وتەلارەکان لە ئیسپانیا، فەرەنسا، مەیامی، گەشتی بازاڕیکردنی گرانبەها" پاتروسیک وای وت. هەرهەندە کە ئەوان پارەکانیان لە دەرەوەی وڵات خەرج بکەن، دەتوانین چەندین تەن لەو تەمارانە بەدەست بخەین کە پەیوەندیدارن بەو بابەتانەوە: داوا و تەمارەکانی دادگا، تەمارەکانی موڵکداری، تەماری هاوسەرگیری و جیابونەوەکان.

سەبارەت بە پسولەکانی وەک یەخت و فرۆکە تایبەتیەکان، پاترۆسیک پەیوایە دەتوانرێت هەر لەسەر ئینتەرنێت بە ئاسانی بەدواداچونیان بۆ بکرێت، ئەویش لە ڕێگای ئامرازەکانی چاودێریکردنی هاتوچۆی دەریایی و لەکێشەوە لەو بلاگە تایبەتیانەی کە چاودێری بزاوتی فرۆکەکان دەکەن.
هەروەها هانی رۆژنامەوانان دەدات بگەڕێن بەنێو داتابەیسە گشتیەکانی سەر ئینتەرنێت، تەماری کارنامە بازرگانیەکان، رۆژنامە فەرمیەکان، هەروەها داتابەیسی ڕووهەماڵ لە شێوەی (Investigative Dashboard Search) و تەمارەکانی دادگا. بە تایبەتیش تەمارەکانی دادگا کە سەرچاوەیکی دەوڵەمەندی زانیاریەکانن.

لە مەسەلەی گەشان بەدوای کەین و فرۆشی زەویوزار و خانوبەرە و

کردی بازرگانی تایبەت بە سەرکی ئەمریکا دۆناڵد ترامپ و موکەکانی لە ئاسیای ناوەڕاست، بورخیس تیشکی خستە سەر ئاوەی تەمارکانی دادگا بە ڕژنامەوانان چەندە بەبایەخ و بکەک بوون.
وتیشی: "سوودمان لەو سەرچاوە زبەلاحە وەرگرتوە کە لەمووبەر بکار نەهێنراوە، ئاویش ئەرشیفی ئەلیکترۆنی سستمی یاسایی ئەمریکیە (PACER) ، ئەم ئەرشیفە بەکی زەر پارەی بە خەرج کراوە، هەرچەندە بە هەموو کەیسکان ناشێت، بەڵام ئەگەر بە شانشینی یەکگرتووە (بەریتانیا) بەراوردی بکەین، وەک دزکردنی زبەلاحی ئاو زانیاریانە وایە کە لە فەرم وشوەی شاراوە دان.

مینتز هەروەها تیشک دەخاتە سەر سەرچاوەیکی دیکەش کە بە شونپەهەگرتنی پارکان سوود بەخشە کاتک دەڵێت: هاوبەدە ئاراستەی سەندەکانی قەرز بدزیتەوە، یان ڕەنگە بتوانین بە دوای خانوبەرە بارمتە (ڕەهن) کراوەکان دا بگەڕێین کە لە زەربەی کاتکاندا پەیوندیە بانکیەکانمان بە ئاشکرا دەکات.

• داتابەیسکان و هەر دزکردنکی زانیاریکان بکار بهێنن، لەگەڵ ئاوەش بەردەوام هاوەی دەستخستنی بەڵگەنامە ئەرجینالەکان بدە.
هەموو ڕژنامەوانکانی ئاو تیمە ئاماژیان بە بایخی بکارهێنانی داتابەیسکان و داتا دزپکراوەکان کردوە، گرنگتر لاوش گەیانوویە بە داتا دزپکراوە کنترکان، ئەمەش بە مبەستی پشتئستورکردنی توژنەوەکانیان و دزینەوەی سەرداوی نوە بە شونپەهەگرتنی پارکان و ئەستە دارایکان (Financial asset).
دمیگنی دەڵێت: "پەیامنەرکان هەموو چەشنە داتابەیسک و زانیاریکی دزپکراو کە دەستیان پەیادگات بکاردەهێنن: لەوانە، بەڵگەنامکانی پەنەما ، داتا دزپکراوکانی سویس لیکس ، پەڵکانی بەهەشت (بەڵگەنامکانی پارادایز) ، بەڵگەنامکانی بەهماس". مینتزیش دەڵێت: " ئەمە داتابەیسی(Investigative Dashboard Search) و داتابەیسکانی تریش بکاردەهێنین. بەڵام پە لەسەر ئاوە دادگرین کە کپی چاپکراوی زانیاریکانمان لە دادگاکانەوە دەستبکەوت، زەربەی کاتیش ئاو زانیاریانەی لە کپی دادگادا هەیە لە کپی داتابەیسکاندا نیە، کە ڕەنگ ئاو زانیاریانە هەندکجار زەریش بکەک بن".

• سۆشیال میدیا و سەرچاوە مرۆیکان بکار بهێنە بە بەدواداچوونی شوەی ژیانی بابەتکەت**.
هەر یک لە پاترسیک و مینتز دەڵێن هەندک لە سەرچاوە بەسودکانیان پەیوندی هەبووە بە ئەندازیارانی بیناسازی و

دیزاینەرەکانی دیکەری ناوەوە و خۆکی تر کە بە گرنبەست لەگەڵ ئەو کەسانە کاریان کردوە کە بەدواداچوونی ڕۆژنامەوانیان لە بارەوە کردوە.
مینتز دەڵێت: "دیزاینەرەکانی ناوکە (ناوەوەی باڵخانەکان)، پەویستیان بوە دەبێت راستوخۆ کەیارەکانیان ببینن، هەروەها خاوەن ئەو موڵکانەش دەناسن کە لە خزمەتگوزاریەکان و دیزاینەکانیان سوود وەردەگرن. ئەوان ئامادەن بە ناز و فیزەوە لە نەو ماڵەکان کە خەیان دیزیانیان کردوە، وێنە بگرن و لە سەر ئینتەرنێت لە پەیجەکانیاندا بڵاوی بکەنەوە***".
هەروەها پاترەسیک دەڵێت: "ئەمە لەگەڵ ئەندازیارانی بیناسازی قسەمان کردوە. کەمپانیاکان (ئەندازیاری) هەموو جارێ وێنەیەک بڵاو دەکەنەوە، هەروەها چیان لە خانوەکان کردوە و تەچوکەی چەند بووە بڵاوی دەکەنەوە.
پاترەسیک ئاماژە بەوەش دەکات کە بە ڕۆژنامەوانان زەر گرنگە بەدواداچوون بە ستایلی ژیانی ئەوانە بکەن کە بابەتی کارە ڕۆژنامەوانیەکەیانە، بە ئەوەش بکارهێنانی تۆڕە کۆمەڵایەتیەکانی وەک فەیسبوک و ئینستەگرام سوودبەخش دەبن بە دیاریکردنی کاڵا و جلوبەرگ کە کەیویانە، هەروەها بە بینینی ئەو خانوانەی تێیدا دەژین یان ئەو یەخت و بەڵەمانەی گەشتی پەدەکەن.

هەروەها دەڵێت: ئەمە هەڵدەستین بە وەرگرتنی وێنەکان لە سەشیال میدیا، لە وێنەکاندا ڕەنگە چەند بابەتێک وەربگرین، لەوانە پێداوەکان، جزدانەکانیان، خشڵەکانیان، دواتر لە گوگل بە دوای ئەو کاڵا و کەلوپەلانەدا دەگەڕین کە مەبەستمانە تا زانیاری تەواو لەسەر کاڵا و کەلوپەلەکان و نرخەکانیان وەربگرین" هەروەها دەڵێت: "ئەمە پەشتر دەمانزانی کە موچەی سەرەکی پەشووی مانتینیگرێ (چیای ڕەش) بەشی کەینی ئەو کاتژمێرەی نەدەکرد کە لە دەستی بوو"****.

مینتز هەر لەو ڕووەوە دەڵێت: گرنگە سەرچاوەی مرۆیی بەهێز دەستنیشان بکەین تا پەی بەو بابەتە ببەین کە دەمانەوێت لەکۆینەوە و بەدواداچوونی لەبارەوە بکەین، یان ڕوو لەو کەسانە بکەین کە لەوێە لەگەڵ ڕۆژنامەوانان زانیاریەکانیان بدرکێنن، یان فەرمانبەرانی لەکار لادراو، سکرتێرەکان، خزمەتکاران، یان ئەو کەسانەی دەکەونە دەرەوەی بازنەی بابەتەکە کە لەوانەیە حەزیان لە گەندەڵی نەبێت، ئەمانە هەر هەموویان دەکرێ سەرچاوەی چاوەڕوانکراوی بە سوود بن ڕۆژنامەوانان.

• هاوکاری لەگەڵ ڕۆژنامەوانان لە دەرەوەی دەوڵەتکێت بە

بەدواداچوونی ئاسایی (مۆک وماڵ).
دەمیگنی و پاترۆسیک، ئاوڕ بە گرنگ دەزانن کە سوود لە شارەزایی و پسپۆری ڕۆژنامەوانە کنکارەکانی وڵاتانی تر وەربگیرێت بە شوێنپەنجەگرتنی مۆک و ماڵ.
"هاوکاری بان_ سنوور (سنور بۆ) کۆمەکی زۆری بە کاری ئەمە کردوە" وەهای ووت دەمیگنی. کارمان کردوە لەگەڵ سەنتەری کنکاری (ANCIR) ، سینەزۆ (CENOZO)، یەکێتی نودەوڵەتی ڕۆژنامەوانانی کنکار (الصحفيون الاستقصائيون) ، ئافریقیا بە بە سانسەر. ئەگەر بتو سەیری بەگەنامەیەک بکەین کە ڕەگەزەکی بەگانەی تێدا بێت، ڕەنگە هیچی لە تەنەگەین یان پێویستیمان بە زانیاری زێدەتر هەبێت، لەڕوە داوای کۆمەک لە پاتنەرەکانمان دەکەین، ئاوانیش بەردەوامن لە پشتیوانی کردنمان.

-_____

پەراوێزەکان:

* ئەم بابەتە لە سەرەتادا لە زمانی عەرەبیەوە دەستکراوە بە وەرگێڕانی بە کوردی، بەنام بە هەی کۆشەی وەرگێڕانە عەرەبیەکە، بەراورد کراوەتاوە بە بە نوسینە ئەرجیناڵەکە بە زمانی ئینگلیزی، و کۆموکۆیەکانی چاک کراوە، بەهەی گرنگیەکەیاوە پێداگربووم لەسەر وەرگێڕانەکەی، بە زیاتر سوود گەیاندنیش بە ڕۆژنامەوان و پێامنەرانی کوردزمان، چەندین پەراوێز و زانیاریم بە زیاد کردوە.
پرۆژەی ریپۆرتکردنی تاوانی ڕێکخراو و گەندەڵی (OCCRP) بریتیە لە پلاتفۆرمەک کە لە ساڵی ٢٠٠٦ دەستبەکار بووە بە پێردە هەماڵین لەسەر تاوانی ڕێکخراو و گەندەڵی لە جیهاندا، نزیکەی چل سەنتەری لێکۆینەوەی قازانج نەویستی لە وڵاتانی ئافریقیا و ئەمریکا و ئوروپادا هەیە، دەیان ڕۆژنامەوان و گۆڕە دەزگای هەواڵی لە سەرجەم جیهاندا کاری تێدا دەکەن. لەم بەستەرە دەتوانن زانیاری زیاتر لەسەر ئەم پلاتفۆرمە بەدەست بخەن: https://www.occrp.org/en .
گرووپی مینتر لە ساڵی ١٩٩٤ دامزرێنراوە، گرووپێکی جیهانی شارەزاو چاوکراوەیان هەیە بە شیکارکردن و ئاشکراکردنی کردە بازرگانیە شاراوەکان لە جیهاندا. زیاتر لە 10000 لێکۆینەوەی کنکاریان کردوە لە پتر لە 100 وڵات. لەم بەستەرە دەتوانن زانیاری زیاتر بەدەست بخەن: https://mintzgroup.com ، هەر ئەم گرووپە یاری گەندەڵیەکانی بەرهەمهێناوە.
بە زانیاری زیاتر و دابەزاندنی ئاپلیکەیشنی ئەم یاریە دەتوانن

لەم بەستەرە سوود وەربگرن. http://kleptocrat.net
ئەم داتابەیسە تایبەتە بە بزاوتی هاتوچۆی دەریاییەوە، جموجۆی زیاتر لە 550000 کەشتی تەدا تۆمار کراوە و ئێبدێیتی بۆردەمیش دەکرێت. سەرباری خستنەووی زانیاری و وردکاری تایبەت بە کەشتیکان و تایبەتمەندی و جۆریان. هەروەها نەخشەیکی زیندی تەدایە کە جوڵەی بۆردوامی ئەو کەشتیانە دەردەخات، هەموو کەسێکیش دەتوانێت لەسەر ئینتەرنێت چاودێری جوڵە و هاتوچۆی کەشتیکان لە بەندەرکان و دەریا و زەریا جیهانیەکاندا بکات :
http://www.marinetraffic.com/en/ais/home/centerx:-12.1/centery
:25.0/zoom:4

ئەم بلاگە تایبەتە بە چاودێری بزاوت و جوڵەی فڕۆکە و فڕۆکەخانەکان، وەک بلاگێک بە ئارەزوومەندانی فڕۆکە و پرۆفیشناڵەکان وەسفی خێی دەکات، کەسێکی فڕۆکەوان بە ناوی ماڵت فالکەس (Matt Falcus) دروستی کردوە، کە خاون ژمارەیەک کتێب و چەندین نوسینی تایبەت بە فڕۆکەوانیە لە گۆڤارەکاندا، هەروەها خاوەن فەرگەیەکی دیجیتالیە بە فڕۆکەوانی، لە ساڵی 2006 بە مەبەستی گەیاندنی نوچێی فڕۆکەخانەکانی جیهان ئەم بلاگەی دامەزراوە : http://www.airportspotting.com/

ئەم داتابەیسە بە تایبەت بە ڕۆژنامەوانان دروست کراوە، بەڵام هەموو کەسێکیش دەتوانێت بەنەو زانیاریەکانیدا بگەڕێت و سوودی لە وەربگرێت، ڕێبەرێکی تایبەت بە نزیکەی 450 تۆماری بازرگانی و لیستی کۆمپانیاکان و داتابەیسی کەیارەکانی تەدایە، زیاتریش فۆکس دەخاتە سەر چالاکی بازرگانی کۆمپانیا گشتیەکان و حکومەتەکان، لەم سایتەوە دەتوانیت بە دوای بەڵگەنامەکان و زانیاریەکاندا بگەڕێیت:
https://data.occrp.org/

دەستاگەیشتنی گشتی بە تۆمارە ئەلیکترۆنیەکانی سستمی یاسایی ئەمریکی (Public Access to Court Electronic Records) بریتیە لە داتابەیسێک کە زانیاریەکانی سستمی یاسایی ئەمریکای تەدا ئەرشیفکراوە بەشوەیەکی ئەلیکترۆنی و بە فایلی PDF کە هەموو کەس دەتوانێت لە سەر ئەم سایتەوە https://www.pacer.gov دەستی پییان رابگات.

https://panamapapers.icij.org
https://www.icij.org/investigations/swiss-leaks
https://www.icij.org/tags/paradise-papers

** مەبەست لە ژیانی ئەو کەس و لایەنانەیە کە تەوگلاون بە بردنە

دڕۆی پارە و گەندەڵی یان گومانی وایان لێدەکرێت، کە بە هەی ئەکاونتەکانیان لەسەر تۆڕە کۆمەڵایەتیەکان دەتوانرێت وردکاری ژیانیان و خەرجیەکانیان بزانرێت، یان لە کەسانی تر زانیاریمان لە سەر تێچووی ماڵەکانیان دەست بکەوێت.

*** مەبەستی ئەو دیزاینەرانەن کە کار بە کەسکی دیار دەکەن، بە کارەکانیان دەنازن و ڕەنگە وێنەکانیان لە کاتی کارکردن یان دوای کارکردن لە ئینتەرنێت بڵاو بکەنەوە وەک شانازی کردن بە کارەکەیان لەلایەک و وەک ریکلام کردنیش بۆ کوالێتی کارەکەیان و مەعمیلەکانیان لە لایەکی تر.

**** لە ڕۆژنامەگەری کوردیدا، ڕوداوێکی هاوشێوە لەسەر کاتژمێرکەی دەستی سەرۆک وەزیرانی هەرێم (نێچیرڤان بارزانی) تۆمار کراوە

https://investigativecenters.org/

Posts by CENOZO_Afrique

یەکێتی نێودەوڵەتی ڕۆژنامەوانانی کنەکار، نێتوەرکێکی نێودەوڵەتیە، پێکدێت لە نزیکەی دوو سەد ڕۆژنامەوانی کنەکار و نزیکەی سەد ڕێکخراوی مەدیایی لە نزیکەی حەفتا وڵات، ساڵی 1997 لەلایەن ڕۆژنامەوانی بەناوودەنگ (چاک لویس) دامەزرێنراوە، ئێم نێتوەرکە وەک پرۆژەیەک بۆ دەستپاکی گشتی ڕاگەیەندراوە، لەگەڵ فۆکس کردن لەسەر هەندێک بابەت کە لە سنورێکدا ناوەستن، لەوانە: تاوانی سنوربە، گەندەڵی، لێپێچینەوە لە دەسەڵات. ئێندامانی ئێم نێتوەرکە لە توژینەوە کنەکاریەکان و لێکۆڵینەکاریەکاندا هاوکاری یەکتری دەکەن. لەم سایتەوە دەتوانن زانیاری زیاتر وەربگرن.

https://www.icij.org

بەستەری بابەتێکە بە زمانی عەرەبی

https://ijnet.org/ar/blog/خطوات-وأساليب-جيدة-لتتبّع-الثروة-المنهوبة-واكتشاف-الفساد

بەستەری ئەرجینالی بابەتێکە بە زمانی ئینگلیزی

https://gijn.org/2017/11/17/how-to-track-looted-wealth-top-tips-for-reporters/

مەتاتێکستی وتارەدراما … سەلام ناوخۆش

دەروازە

مەتاتێکست بەرهەمی مەتازمانە , چونکە هەردووك قسەگەلێك دەکەن دوورن لە شتە فیزیکییەکان . مەتاتێکست , تێکستێکە قسە لە سەر تێکستێکی تر دەکات , مەتازمانیش بابەتێکی تڕە لە خودی زمان دەدوێت . ئەم تێکەڵکردنەوەی زمانی شرۆڤە و زمانی تێکست پەیوەندی بە دیاردەی " ئەدەبیبوون "هوە وەیە. ژانری " وتارەدراما " تێکەڵکردنی دوو ژانری لە ئەدەبیبوون بەدەر و تژی ئەدەبیبوونە .
لەم نووسینەدا هەوڵ دەدەین لە سیمڵاژی ناونیشانی وتارەدراما بدوێین .
لەم چەند لاپەڕەیە دا ئاماژە بە چەند سەرباسێك دەکەین بۆ ئەوەی ئەم جۆرە نووسینە و بابەتەکە زەڵاڵ بی :
سەرباسی یەکەم ، مەتاتێکست و مەتازمان
پێشگری مەتا… لە پێش وشەی وەك مەتا میتەد , مەتا فیکشن , مەتا تێکست….دێت , لە ل895ی فەرهەنگی ماکمیلان دەربارەی ئەم پێشگرە هاتووە :" بریتییە لەو شتەی لە دەرەوەی شتگەلێکی بەرجەستە , یەل و باو ,بی بۆ نموونە میتافیزیکەل پەیوەندی بە ژیانی پشتەوەی جیهانی ماددی بێت."
مەتاتێکست لە زمانی عەرەبی دەستەواژەی " ما وراْ النص-لە پشتەوەی دەق " یان " فوق النص-لە سەرەوەی دق " ، " فلسفه النص-فەلسەفەی دەق " بۆ داندراوە . لە زمانی ئینگلیزیش دەستەواژەی وەك Metatext -مەتا دەق, metafiction -مەتا گێڕانەوە داندراون .
ئەم قسانە وەرگێرانی زاراوەکەن ,ئەدی
خودی زاراوەکە چ دەگەیەنێ و مەبەست لێی چییە هەروەها چ پەیوەندی بە " وتارە دراما "وە هەیە؟
دیتنی جیاواز بۆ چەمکەکە هەیە یا چەمکەکە وەك ناوەندێك وایە جێگای زۆر بابەتی تیا دەبێتەوە .
لە لایەك مەتاتێکست بریتییە" لە ئەدگاری هەندێك جۆری ئەدەبیی کە هەڵگری دوو ئاستی دایەڵگە لە یەك کاتدا , ئەو دوو دایەڵگەش هاوتەریب بەرەو یەك بابەت دەچن و بە یەك ناگەن."
لە لایەکی دی "مەتاتێکست جۆرە نووسینێکە کە لە پارچە نووسینێکدا

ەنگدەداتەوە , بە واتای کاتێك نووسینێکی وەك (وتار) یا (چیرۆك) یا (دراما) …هتد دەنووسی بەسودە گەر لە ەفتارت ەنگبداتەوە لەوەی نیازتە لە ئایندە چ بکەی.”
واتایەکی دی مێتاتێکست بریتییە” لە تەکنیکی گێانەوە و ژانری خەیاڵئامێزی و گێانەوە –سەرد وەك ڕۆمان و دراما ، کە تێیدا نووسەر لەم کارە خەیاڵ ئامێز و گێانەوەیەدا وەك خود ئاگادار یا بە کراوەیی سرنج بێ ڕاستیەك دەکات لە قاڵبی چوارچێوەی خەیاڵ و سەرد-گێانەوەی هونەری دا.

مێتاتێکست هەر قسەی تێکست لە سەر تێکست نییە , بەڵکو کێنتێکست و کاراکتەر لە تێکستەکە بەدەر دەکەون . دوو ئاراستەی جیاواز لە سیناریۆی (بە واتا هونەریەکە نەك سیاسیەکە) نێوان موسا و خدری زیندە(پیاوە صاڵحەکە) بەدەر دەکەون , بە واتای دوو موتەەقی (وەرگری) جیاوازی تێکستی ئیلاهی ئامادەگیان هەیە , موسا وەك پێغەمبەرێکی ئولوعەزم تەنیا لە ڕوخساری گوتاری ڕەبانی دەگات , بەڵام خدری زیندە لە پشتەوەی گوتارەکە دەگات. کەواتە خدری زیندە کاراکتەرێکە لە کێنتێستێکی جیوگرافیدا لە پشتەوەی تێکستی ئیلاهی دەگات.
پرسی مێتا تێکست چ پەیوەندی بە مێتازمانەوە وەیە؟
هەرچەندە کودێن 1998 لە فەرهەنگە قەبەکەیدا قسە لە سەر ئەو دیاڵێکتیکییە ناکات , بەڵام پێناسەیەکی دروستی مێتازمان دەکات و لە

ل506 فەرهەنگە ئەدەبیەکەی لە وتارێکی ڕۆمان یاکوبسن 1960 بە ناوی زمانناسیی و شیعرناسیی دەگوازێتەوە بەوەی وتویەتی:” لە زمانناسیدا مێتازمان دەلالەت لە هەر زمانێکی تەکنیکی دەدات کە وەسفی ئەدگارەکانی خودی زمان دەکات .” کەواتە ئەوە پرسی مێتازمانە , مێتاتێکست دروست دەکات .
لە دوای قسەکردن لە سەر چەمکی مێتاتێکست , قسە لە سەر وتارەدراما دەکەین.
وتارە دراما لە دوو بەش پێکهاتووە , بەشێکی دەچێتە چوارچێوەی قسە لە سەر کردن و شرۆڤەکردنی بابەتێك بە زمانی لێکۆڵینەوە , بەشی دووەم ژانرێکە لە ژانرەکانی ئەدەب .
یاکوبسن بە جیا لە زمانی ئەو دوو تێکست- دەقە دەدوێت و دەنووسێت : زمانی وتار زمانێکە هەڵگری ” ئەدەبیبوون ” نییە , هەرچی ژانرەکانی وەك ڕۆمان و دراما و نوڤلیت … شیعرن , هەڵگری ئەدگاری ئەدەبیبوونن .

کو□□ن 1998 لە ل465 لە □□مان یاکوبسن دەگوازێتەوە بەوەی بابەتی زانستی ئەدەبی ئەدەب نییە بەڵکو ئەدەبییبوونە , بە واتای وا لە کارێك دەکات ببێتە کارێکی ئەدەبی . لە لایەکی تر هەر یاکوبسن دە□□ت : ئەدەبییبوون پەیوەندی بە شتگەلێك نەناسراوبن . ئەو دوو چەمکە جەخت لە سەر ئەوە دەکەن کە ئەدگارە ناسراوەکانی کارێکی ئەدەبی لە فۆرمەکەی دەژی یا ئامادەگی هەیە " هەر لە سەر ئەم بنیاتی ئەدەبییبوون (وتار) و (دراما) لە یەکتر جیاوازن , چونکە خاوەن زمان و فۆرمی جودان .

سەرباسی دووەم , تێگەیشتنە جیاکانی ئەدەبییبوون
پرسی ئەدەبییبوون لە قۆناغێکەوە بۆ قۆناغێکی تر واتا و مەدایەکی فراوانی وەرگرتووە . ئەم چەمکە بە سێ قۆناغی سەرەکی تێپەڕیوە , لە هەر قۆناغێکدا واتا و فۆرمێکی دی وەرگرتووە , قۆناغەکان بریتیین لە :

قۆناغی یەکەم , قۆناغی □□مان یاکوبسن

ئەدەبییبوون بەرهەمی فۆرمالیستە □ووسەکانە , لەوانە ڕۆمان یاکوبسن . □□مان یاکوبسن دامەزرێنەری زاراوەکەیە . کۆدێن , ل 465 باوەڕی وایە یاکوبسن لە 1919 زاراوەکەی داهێناوە , بەڵام داس 2005, ل78 باس لەوە دەکات کە زاراوەکە یاکوبسن لە 1921 دایهێناوە و وتویەتی : بابەتی زانستی ئەدەبی ئەدەب نییە بەڵکو ئەدەبییەتە بە واتای وا دەکا کارەکە ئەدەبی بێ –
was first introduced by the Russian□The term ‘literariness Formalist Roman Jacobson in 1921. He declared in his work Modern Russian Poetry that ‘the object of literary science is not literature but literariness, i.e. what makes a given work a literary work□ (Das 2005, p. 78) .
یاکوبسن جیاوازی لە نێوان دوو زاراوە دەکات بەوەی "وتار و شرۆقە…هتد لە ئەدەبییەت بەدەرن , بەڵام دەقی ڕۆمان و دراما و شیعر هەڵگری ئەدگاری ئەدەبییەتن . لەم قۆناغەدا ئەدەبییبوون لای یاکوبسن تەنیا ئەدگارێکی فۆرمالیی و زمانەوانییە .کودێن لە ل465 دەنووسێت : ئەدەبییبوون لە قۆناغی بەراییدا ئامانجی دیراساتی ئەدەبی شەکڵانیە-فۆرمالیستە □ووسەکان بوو."

قۆناغی دووەم , ئەدەبییبوون و پراگماتیکس

لەو قۆناغەدا ئەدەبییبوون لە دەقی ئەدەبی دەرچوو . زوان 1993 , ل8

ئاماژە بە چەند توێژەرێکی وەك (جۆناسان کولەر و ستانلی فیشەر و ئەمبەرتۆ ئیکۆ) دەکات بەوەی ئەدەبیبوون بە تەنیا ناتوانرێ لە سەر بنەمای ئەدگارەکانی زمانەوانی, کە لە نێو دەق هەن پێناسە بکرێ , بەڵکو خوێنەر فاکتەرێکی بنەڕەتیە لە دروستکردنی واتای دەق-

Many of these scholars, which included Jonathan Culler, Stanley Fish, Umberto Eco to name a few, stated that literariness cannot be defined solely on the basis of linguistic properties found within a text but that the reader is also a crucial factor in the construction of meaning (Zwaan 1993, p. 8).

کەواتە لە گەڵان بە دوای پێناسەی ئەدەبیبووندا دوو ئاراستە دروستبوون : ئاراستەی یاکوبسن کە بە چاوێکی فۆرمالی تەماشای زاراوەکەی دەکرد زەنی وابوو جیاوازی لە نێوان دەقی ئەدەبیبوون و دەقی سادە سیخناخکراو بە زمانی ئەدەبی هەیە, دیارکردنی ئەو ئەدەبیبوونە پەیوەستە بە زمانی دەقەکە . ئاراستەی دووەم گریمانە زمانەوانیەکەی یاکوبسن ەتدەکاتەوە و دەێت : پێویستە ئینتریستی مرۆڤ لە پێکهاتە ێزمانیەکانی وەك سێناتکس و سیمانتیکس وەرچەرخێنین بەرەو پراگماتیکس کە شرۆڤەی دەقنووس و دەقناس لە سەر دەق دەخاتەوو- نوس 1990, ل 350″

This approach moves the interest from the grammatical structures, syntax and semantics, to that of pragmatics which analyses the author’s and the reader’s view on the text (Nöth 1990, p. 350).

لەم قۆناغەدا دیاردەی مەتا تێکست لە زاراوەی ئەدەبیبوون بەرجەستە دەبێت , کۆنتێکست هاوتەریب لەگەڵ تێکست بەشدار دەبی لە پرۆسەی خوێقاندنی ئیستاتیکا و واتای تێکست.

قۆناغی سێیەم ,قۆناغی فۆرمالیستی نوێ

تیۆردانەرانی ئەمێ وەك ڤان دیك و کینچ لە دوو ماوەی جیاواز مۆدێلێکی نوێیان بۆ زاراوەی ئەدەبیبوون دارشت .ڤان دیك لە 1979 و جارێکی تر لەگەڵ کینچ لە 1983 وتیان : ئەدەبیبوون پێویستە لە سەر بنەمایەك شوناس وەربگری , ئەو بنەمایەش ناکرێ لە سەر تیۆری زمانەوانی دامەزرێت , بەڵکو لە سەر بنەمای پراگماتیکی مەعریفی و ئیدراکی دامەزرێت .”

Theorists such as Van Dijk (1979) or Van Dijk and Kintsch (1983) focus on the cognitive aspects of meaning representation and say that literariness must seek a basis not

.in linguistic theory but in a cognitive pragmatic one
ئەو سێ دیتنە توانیان وێنەیەکی کامڵ دەربارەی ئەدەبیبوون بخەنەووو ؟ویکیپیدیا لە وتارێك لە سەر ئەدەبیبوون دەنووسێت : وێای ئەو هەموو گێانکاریە لە زاراوەکە , هێشتا چەند تۆژەرێك هەنە باوەڕیان وایە دژوار و ئەستەمە بە تیێری ئەدەبیبوون بگەین.”
حزوری ئەدەبیبوون لە تێکست- دەق و غائیبوونی لە شرۆقە بەس نییە بێ یەکلاکردنەوەی ناسنامەی دەق , چونکە وەك دکتێر فوئاد ێەشید2005 , ل34ی کتێبی ناسنامەی دەق باسی هەبوونی کێشەیەك دەکات لە ناسنامەی دەق لە نێوان دەقنووس و دەقناسدا , ئەوەتە دەنووسێت :” د. محمد بەکر لە تێزی دکتێراکەیدا دەقەکانی (پەێگاێ) و (بانگەوازێك)ی بە پەخشانەشیعر داناوە , ئەمە لە کاتێکدا فەرهاد پیرباێا خێی ئەم دوو دەقەی بە شیعر لە قەێەمداوە .” هەروەها هەر دکتێر فوئاد ڕەشید لە ل30 ی هەمان کتێبدا دەنووسێت : نوسەرانی وەك شرکێ بێکەس و پیرباێ و عەزیزی مەلای ڕەش و سەباح ڕەنجدەر و عبدالله سەراج و جەمال شارباژێر ناوی جودا لە دەقەکانیان دەنێن وەك شیعری پێستەر , شیعر , وتارە چیرێك , تێکست و ێێمان-شیعر… .
سەرباسی سێیەم , ئەزموونگەرایی کورد لە مێتاتێکستدا

هەردوو ژانری وتار و دراما , بە جیا هەریەکە جۆرە ژانرێکی ئەدەبیین , ئەوەی یەکەم هەژموونی لێژیك و توێژینەوە تێیدا زاێە چونکە لە سەر داتا دامەزراوە , هەرچی دووەمە زیاتر فۆرمالیستی و فانتازیا تێیدا زاێە , زۆر کەمتر کار لە سەر داتای ماتریالیست دەکات .
لە زمانناسی و ئەدەبناسی کوردیدا ئەو دووە پێکەوە لە تێکستێکدا ئیشی لە سەر نەکراوە , ئەوەی کراوە هەردوو بە جیا باسکراون .
هەر یەك لە سەجادی و مەحموودی2002 لە ل22ی فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی زاراوەی ” ئەدەبییەت ” بەکاردەهێنن, لە ل63-64 ئاماژە بە زۆر جۆری ڕۆمان دەکەن , بە لای تایتلەکەی ئێمە ناچن هەروەها لە ل78-79 باسی زۆر جۆری دراما دەکەن , باسی ئەم جۆرە ناکەن هەروەها لە ل110 باسی وتار دەکەن بەێام باسی وتارە دراما ناکەن.

لە نووسینی کوردیدا چ لە زانکێ یا دەرەوەی زانکێ ئاماژە بە نووسینی وەك ێەخنەی (ێەخنەی ێێمانی کوردی) , ێەخنەی (ێەخنەی شیعری کوردی) هەروەها ێەخنەی (ێەخنەی فتوحاتی ئیسلامی) کە بە ێای بەندە نزیکن مێتاتێکست و مێتازمان و وتارەدراما . زنجیرەی ێەخنەی -ێەخنەی , چیرێکی , شیعری , ێێمانی کوردی – وەێامدانەوەی ێەخنەی دەقناس نییە لە دەقنووس . دکتێر فوئاد ڕەشید 2005 لە ل76-80

کتێبی هەخنەی ڕەخنە – ئاماژە بە چەندان ڕەخنە لە سەر نووسینی هەخنەیی حەمە کەریم – شڕکێ بکەس –مەحموود ڕەزا-ئەبو شەهاب لە بارەی ڕەمانی هەرەس و رزگار صاڵح – ئازاد حەمە شەریف – ئیبراهیم شوان لە بارەی ڕەمانی کۆخا سۆڤ دەهێنتەوە و دەنووسێت : نووسینەکان لە چوارچێوەی خودی و تاکەکەسیدا , توانج و پاریان لەخۆگرتووە…هتد" کەوابوو وەامدانەوەی ڕەخنەیەك لە تێکستێکدا ناچێتە چوارچێوەی ڕەخنەی ڕەخنەی دەقەوە . گەر ئەو وەامدانەوەیە ڕەخنەی ڕەخنەی دەق بێ , ئەوا نالی هەر لە سەدەی نزدەوە بە شیعر وەامی ئەو کەسانەی داوەتەوە کە ڕەخنە لە زمان و ناوەڕکی شیعرەکانی دەگرن .

هەخنەی ڕەخنەی دەق پێویستی بە ئامادەگی بە بەها ڕەخنەییەکان و میتێدکاری ڕەخنەیی وەیە , دکتێر فوئاد ڕەشید لە ل80-81 ی کتێبی ڕەخنەی –ڕەخنەی ڕەمانی کوردی – دەنووسێت : لە حاڵەتی مامەکردنکی زانستی و بابەتییانە لەگەا ڕەخنەی ڕەخنەدا کار بێ پەی بردن بە میکانیزمای کارە ڕەخنەییەکە دەکرێت , تا بزانرێت چ میتێدکی ڕەخنەیی لە پشتەوەی کارەکەدایە . هەروەها کار بێ زانینی چۆنێتی و چەندایەتی ئامادەبوونی بەها ڕەخنەییەکان دەکرێت لە نێو کارە ڕەخنەییەکەدا."
زنجیرەی ڕەخنەی – ڕەخنەی تێکست- بە پێوەری فۆرمالیستی یاکوبسن بێ ئەدەبیبوون : نائەدەبیبوون + نائەدەبیبوون + ئەدەبیبوونی لێدەکەوێتەوە , بەام بە پێوەری ڤان دیك بنەمای پراگماتیکی مەعریفی و ئیدراکی لێدەکەوێتەوە , ئەو دووەش لە دەرەوەی دەقن , بەام پەیوەستن بە هەستی پەیامگرەوە .

پێش مێتاتێکستی وتارەدراما , هەندێ دەقنووس ژانرکی نزیك لەو ژانرەیان بێ دەقی خۆیان داناوە , بێ نموونە عەزیزی مەلا ەش بێ دەقی –کرمانج – وتارەچیرك-ی داناوە , پێش هەموو شتك چاوەڕێ دەکرێ بنەمای وتار و چیرك لەم دەقەدا دەرکی پێبکرێ , بزانین هەستی پەیامگر بەرانبەر وتارەچیرکی کرمانج چۆنە. دکتێر فوئاد ڕەشید 2005 لە ل39-40 ی کتێبی ناسنامەی دەق تێروانینی رزگار لوتفی و ڕەشید صابیر و خۆی بەرانبەر ناونیشانەکە ئاوا دەخاتە ڕوو ":

1.رزگار لوتفی هیچ ئاماژەی بێ ئامادەبوونی زاراوەی وتارەچیرك لە دەقی –کرمانج – نەکردووە بەکو وەك چیرك مامەی لەگەدا کردووە.
2.صابیر ڕەشید وتاری بیبلۆگرافیا ئامزدا وەکو –کورتە ڕمان –ك

دەقی کرمان-ی پێشین کردووە.
3.خ‌ی , فوئاد رەشید
بە چەند پرسیارێك لە دەقی کرمانج دەستی پێکردووە وەك وتارەچیرێك واتای پێکهەگرێدانی دوو هونەری ئەدەبیە بۆ خوێقاندنی فۆرمێکی نوێ؟ یان نووسەر لە رووی تەکنیکی دارشتن و زمانی گێرانەوەی بەرهەمەکەوە هەستی بە تایبەتمەندییەك – سادەیی و ڕاستەوخۆی- کردووە , بۆیە ئەم زاراوەیەی بۆ بەکارهێناوە؟…کەمتر زاراوەکە ئاماژە بە دارشتنی ژانرێکی یا چەشنێکی ئەدەبی نوێ دەکات.”

ئەنجامگیری

لەم نووسینەدا چەند ئەنجامێك بە دەست گەیشتوون , لەوانە
1.زاراوەی مەتاتێکست بۆ تێکستێکی ئەدەبی یا زمانەوانی – بەپێی زانیاری توێژەر -لە نووسینی کوردیدا کاری لە سەر نەکراوە.
2.وتارەدراما وەك ژانرێك کاری لە سەر نەکراوە , نزیك لەم ژانرە عەزیزی مەلا رەشی دەقنووس زاراوەی وتارەچیرێکی بۆ دەقێکی خۆی بەکارهێناوە , بەڵام دەقناسەکانی وەك رزگار لوتفی و صابیر رەشید و د.فوئاد رەشید بە ژانری تریان داناوە.
3. ناکرێ ئەدەبیبوون هەر لە روانگەی زمانەوانی یا شەکانیەتی دەق مامەڵەی لەگەڵ بکرێ , بەڵکو کۆنتێکست و پراگماتیکی مەعریفی یا ئیدراکی دەوریان هەیە لە خوێقاندنی فەزای ئەدەبیبوونی دەق .

سەلام ناوخۆش \ مامۆستای زانکۆ

داکۆکی لە ڕۆمانەووس یان (چی ئێقوومێ کێ کەس ئیتر چیرۆك نەگێڕێتەوە؟)* … کاوان محەمەد پوور

«موزلمان» (Musselman یا Muselmann) دەستەواژەیەك بوو لە زیندانەکانی نازی بۆ کەسێك دەکوترا کە لە ترسان و برسان و بە هۆی

ئەشکەنجەی زۆرەوە، هەر چەشنە ئاگاهی و هەستیارییەک کە نیشانەی شوناسی مرۆڤ بێت لە دڕووندا نەمابوو و هیچ هەست و ئامانج و هەڵوەستەکیان لەمەڕ ژیانەوە بە خۆش و ناخۆشیەوە نەبوو. ئەوانە کەسانێک بوون کە ڕووبەڕووی دژوارترین ئەشکەنجەکانی سەربازانی نازی دەبوونەوە و تەنانەت لە بەرامبەر ئەشکەنجەشدا هەوڵ و خواستەکیان بە دەربازبوون-چ بە هات و هاوار یان بە ڕاکردن-نەبوو.

مەڕۆڤکی دامادەراو لە هەر چەشنە شوناسەکی مرۆیی. واتە موزلمان پێش مەرگی بایەلۆژیکی توشی مەرگێکی نمادین ببوونەوە. پریمولوی لە بیرەوەریەکانی خۆی لە ئەردوگای ئاشوویتس لە بارەی گەنجەکەوە بە ناوی (018) دەنووسێت: "من وەها بیردەکەمەوە کە تەنانەت ناوی خۆشی لە بیر چەتەوە، بگومان ئەو هەر وەها ئەنوەنەت".(١) موزلمان بەهەی بەسەرهاتە تاڵ و قیزەونەکانی ناو ئەردوگای ئاشوویتس هەستی مرۆڤ بوون و توانستەکانی مرۆڤیان لە سەابەوە. لای ئاگامبەن، موزلمان وەنای تەواوکەی مرۆڤی دیلکراو لە لۆژیکی ئەردوگایە، نە دەتوانن بمرن-مەرگی بایەلۆژیکی- نە دەتوانن قسە بکەن، نە دەتوانن مان بگرن، نە دەتوانن ئەمدوار بن، تەنیا لە ژێر فەرمانی حاکم ئەتوانن ژیان بکەن، ژیانێکی دامادەراو لە هەر چەشن یاسا و ڕسایەک بە پشتگیری لە پەگەی ئاسایی مرۆڤ.

(٢) ئەوەی کە موزلمان چ ئەزموونکیان لە ئەردوگا هەبووە تەنیا لە بەشەک لە بیرەوەریەکانی پریمولوی و جەرج سمیرین دەردەکەوێت کە بە گوێرەی ئەوان، ئەم بیرەوەرییە تەنیا بەشکی زۆر کەم و بچکۆلە لە چەرمەسەرییەکانی ئەو مرۆڤانەیە. هەی ئاگادار نەبووبی تەواوکە – یان زیاتری- ئەمە لەو چەشنە مرۆڤە!!، و پەرنگرافی مەرگ لە ئەردوگاکانی ئاشوویتس، دگەڕێتەوە سەر دوو لایەن. یەکم، بەشکی زۆر لە موزلمانکان لە ئاگردانکانی ئاشوویتس سووتان و ئیتر هەر بوونیان نەبوو تا بەسەرهاتکانیان "بگێڕنەوە"- جا بەهەر چەشنک لە گێڕانەوە بێت!- ، دووهەم، ئەو بەشەی کە زیندوو مانەوە ئیتر نەیان دەتوانی "بگێڕنەوە"!، لە واقیع دا تووشی وەستانی زەمەن لە کاتی ئاشوویتس هات بوون و توانستی دەربازی لەم زەمەنەیان نەبوو، بە شێوەی سایکۆلۆژیکی لە دەخکی ناوازە لە زەمەن-ترسی کارەسات- کەوت بوونەوە. لەم دەخدا توانستی زمان لەسەر ئاخافتنی ئاسایی لەمەڕ بیرەوەری سەقەت دەبێت، کە واتە تووشی چەشنک لە "لاەی" و "بەزمان" هاتبوون.(٣) ئەم دەخە- وەستانی مشک لە کاتی کارەسات دا- توانستی گێڕانەوەی کارەساتی لەو چەشنە مرۆڤی هەستاندبوو!.

"نەگبەتانەوە"ی مووزلمان فەرامۆشی یان هیچ نەبێت کەمترین بیرەوەری بە نەوەی داهاتووی خۆی پێیە. ئەگەر ئەم بیرەوەرییانە گرینگ بن، وەها پاساوێک لەسەر گێڕانەوە ئەتوانین بنێینەوە کە لە تاوتوێ کردنی دەستەواژەی "گێڕانەوە" (Narration)، بەم دەرئەنجامە دەگەین کە ریشە و بنەماکەی دەگاتەوە سەر وشەی (Narrara) لە لاتین و (Gnarus)ی یۆنانی کە بە مانای "زانست" و "ناسین" دێت کە ڕیشەی هێندەو ئەروپایی (gnos)ی هەیە. بەم پێیە گێڕانەوە، دەبێتە "دەزینەوەی زانست"، ئەرستووش لە بووتیقادا هەر بەم مانایەی گرتووە.

بەم پێیە گێڕانەوە، "زانست لەسەر رووداو و بەسەرهاتێکی تایبەتە"،(٤) زانست لەسەر رووداو، لە ڕووی مانەوە و ئەزموونی داهاتووی رووداوە کە بە مەرەق گرینگ ئەنوێنرێت. بە چەشنێک گێڕانەوە، هەوڵدان بە هەرمان بوونەوەیە، چون لە گێڕانەوەدایە کە شەوازێک لە رووداو و بەسەرهاتێکان خۆ ئەنوێنن و لە کەسکەوە بە کەسکەیتر هەناردە دەکرێن. مەتافەری "شەهرزاد" لە کتێبەتی حەقایەتکانی "هەزارو یەک شەو"، باس لە هەوڵی شەهرزاد بە زیندووماندنەوەی نکووژرانی ئەو لەلایەن پاشاوە دەکات، ئەم هەوڵەی شەهرزاد لە "گێڕانەوەی چیرۆک" بە پاشا خۆ دەنوێنێت. شەهرزاد هەر شەو بە زیندومانەوەی چیرۆکێک بە پاشا ئەگەێنێتەوە، بەم شەوە پاشای تامەزرۆی بیستن دەکات بە شەوکەی تر. کە واتە تەنیا بە گێڕانەوەیە کە دەتوانێت زیندوو بمێنێت، بە شەوەی مەتافەر، "نەگبەتانەوە" فەرامۆشیە و فەرامۆشیش چەشنێک لە مەرگە.

بەگومان بەسەرهاتی مووزلمان، چیرۆکەکی چەژ بەخش نییە و هیچکات بەتەواوی ناگەدرێتەوە- زمانی گێڕانەوە لەمە کارەسات تووشی قەیران دەبێت-، بەڵام ئەم بیرەوەریەی پریمولەوی و دەیان بیرەوەریتر لە بەسەرهاتکان، گرینگی "گێڕانەوە" لە سووچگەلی جیاوازەوە دەردەخات.

ئەگەر هەنووکە و بە مرۆڤی ئاسایی!- هەبێت ئەگەر دەستەواژەی مرۆڤی ئاسایی دروست بێت- دەخی "بە تابشتی لەمە گێڕانەوە"(٥)، ڕووبدات یان ئەگەر زەر بە ئاسانی جارێکیتر پرسیارکەی مارتین مەکئیلان بهەژنێنن و خەمان بەرەووی ئەم بکەینەوە (کە چی ئەقەومێت کە ئیتر چیرۆک نەوترێتەوە یا نەنووسرێتەوە؟!(٦)، بڵاستی جیهانی مرۆڤ چی بەسەر دێت؟، ئایا ئایدیا و هەستکانی تووشی قەیران دەبێتەوە؟ ئایا مرۆڤ هەوە بە دەزینەوەی چیرۆکی نوێ دەدات؟ یان واز لە چیرۆک دەنێت و کۆتایی بە بیرەوەری و

ئایدیاکانی خۆی دەنێت؟. بەڵام ئەو بارت تەنانەت بیرکردنەوە لەم پرسیارە و یان خود وازهێنان لە چیرۆکیش -ئایدیای چیرۆک- خۆی چەشنێک لە (گۆڕانەوەیە):"گۆڕانەوە لەسەرانسەری ژیانی مرۆڤ دایە، گۆڕانەوە خۆی ژیانە"(٧).

یەکەمین فەرزی گۆڕانەوەناسەکان لەسەر گشتی و بەردەوام بوونی گۆڕانەوەیە، واتە ئەوەی کە گۆڕانەوە بەرساختەکی زمانییە و مرۆڤ بەردەوام لە زمان دایە. پرسیارەکەی مەکئیلان دووهەمین فەرزی گۆڕانەوەناسەکانیش- کە" جیهانی ئەمە پڕە لە چیرۆک"- بە چەشنێک تووشی مەترسی دەکاتەوە. بەڵای گۆڕانەوەناسەکان مرۆڤ بەردەوام چیرۆک دەهێنێتەوە یان بە زمانێکی گۆڕانەوەناسانە خودی ئایدیای چیرۆک (story)، هەمیشە لە زەینی مرۆڤ دایە. بۆگومان بە وەامدانەوەی مەکئیلان دەبێت سەرەتا وەک هەموو پرسیارەکیتر پاساوەک بە گرینگی پرسیار (کە لێرەدا لە ناوچوونی هەمیشەیی چیرۆکە) بهێنینەوە و دووا تر واتای گۆڕانەوە و چیرۆک تاوتوێ بکەین تا گرینگی ئەم باسمان بۆ دەرکەوێت یان دەرفەتێک بۆ وەامەکەی بدەزینەوە.

پاساوی من بۆ بەدواداچوونی ئەم پرسیارە، گرینگی گۆڕانەوەی چیرۆکە. بۆ شیکردنەوەی مەبەستەکم ئاوە لە چەن هوانگەی تایبەت بە چیرۆک ئەدەمەوە کە تا ئادیەک بابەتەکە بەبەاوتر دەکاتەوە. کەندرا لە کتێبی (هونەری ڕەمان)دا دەڵێت: «باوکی ئەندێشەی مەدڕن تەنیا دیکارت نییە بەڵکوو سەروانتەسیش»(٨). بۆ ئای کەندرا سەروانتەس وەک یەکەمین ڕەمان نووس، شێوازێکی نوێی لە (گۆڕانەوەی ئەم جیهانە)ی بە ئەمە خولقاند، ئەم شێوازە نوێیە "هوانگەیەکی نوێ" و "شێوەوانینی نوێ" و لە ئەنجامدا "جیهانێکی نوێ" یان باشترە بڵێین بەشێکی نوێی لە جیهان بە مرۆڤ دەرئەخات. گۆڕانەوەی نوێ، بەرهەمهێنەری زانستی نوێش، سیمەر چەتمەن لە کتێبی (چیرۆک و گوتار)دا، ئاماژە بە وتاری ژان پیاژە لەسەر پێکهاتە دەکات و بەم ئەنجامە دەگات کە بەڵای پیاژە «گۆڕانەوەی نوێ و شێوە هوانینی نوێ بە جیهان، زانستی نوێ بەرهەم دەنێت، گشت پێکهاتەکانی زانستمرۆیەکان -مرۆڤ ناسیی، فەلسەفە، دەروونناسیی، زمانناسیی و… هتد- لەسەر سێ چەمکی کوولییەت، ئاڵۆگۆڕی شێواز و بە نیزام کردن، پێک هاتوون.»(٩).

هەر بە پێی ئەم هوانگەیە دەتوانین ڕەمان – گۆڕانەوەی چیرۆک- وەک زانستێکی نوێ پێناسە بکەین. شێوە هوانینی نوێ بە چەشنێک ئاشکرا کردنی داپشراوەکانی جیهانی مرۆڤ، هەر سووچێک لە هوانین بە

گومان نەوانین لە دیان سووچی تر، بەام لەژیکی چیرک، حەول بە ەوانین لە زەرینەی شەو ەوانینکانە. میخایل باختین ئەم تایبەتمەندییەی چیرک- هەبەت لەردا مەبەستی باختین نەمانە نە شەوکانیتری گەانەو وکوو کورتە چیرک. حەقایەت، چیرکی مینیمال و...- وک دەرکی چەمکی دەمکراسی پەناسە دکات و کەمگایەک کە هەگری ژانری نەمانە بە کەمگایەک دەزانە کە مشکی مرۆڤکانی توانستی دەرکی دەمکراسییان هەیە(۱۰)، کاراکترگەلی نەمان، جیهانە جیاوازکانی مرۆڤ نیشان دەدەن، مرۆڤگەلک کە هەر کام مجالی جیاواز ژیان و ەوانگەی جیاوازیان هەیە و هاوتەریب لەگەە ئەم جیاوازییە، دژوازی و لەمپەە و کەشەی ژیان ئاشکرا دەکەن.

ریچارد رووورتی لە وتاری (هایدیگەر و کوندرا و دیکەنز)دا پرسیارک دەنەتە ئاراوە کە وەامەکەی هەوە بە بجەستەکردنەوەی پگەی گەانەوەی نەمان لەمە جیهان و مژووی فەلسەفەیە. لەو وتاردا رووورتی داوا لە ئەمە دکات بیر لە جیهانک بکەینەوە کە هەرچی ئاسەوار و دەستکەوتی مرۆڤ کە لە جیهانی رۆژئاوا دایە، لە کارەساتکدا لە ناو ئەچەت و هیچ نامەنتەوە، جیا لە بەرهەمکانی چارز دیکەنز وک نەمان نووس و هایدیگەر وک فیلەسووف. دووواتر رووورتی پرسیارکەی بەروەرووی وەها جیهانکی خاپوورکراو دکاتەوە، ئەو دەپرسەت: بەرهەمی کام یەک لەوە دووانە بە داهاتوو دەەت- رۆژئاوا- چ دەستکەوتگەلکی هەبووە؟ چ مژووییکیان ەابواردوە؟ و مرۆڤکانی چلەنیان بیرکردەتەوە؟. رووورتی لە وەامی ئەو پرسیاردا بەرهەمکانی دیکەنز هەدبژەرەت و ئاماژە ئەکات: (جیهانی دیکەنزە بە داهاتووان دەەت ئەمە چ دەستکەوتکمان هەبووە، چلەن بووین و چیمان کردووە، دیکەنز بە خولقاندنی کاراکترگەلی جیاواز، جیهانکی سیروسەمەری لە مرۆقی جیاواز و تاک بە ئەمە پەک هەناوە، بە گومان جیهانی فەلسەفە- وک مژووییفەلسەفە- توانای خولقاندنی ئەم جیهانگەلی نییە)(۱۱).

ئەستا ئەگەر وک گەانەوەناسکان،(فەرمالیست و پەکهاتەخوازو پاشپەکهاتەخواز)گەانەوەی چیرک لە گەانەوەکانیتر جیا بکەینەوە، تا ادەیک لە مترسی و دژواری پرسیارکەی مکەئیلان کەم ئەکەینەوە. ئەم بەچوونە لە رەەان بارت وەردەگرین کە لە وتاری(پشکیینک لەسەر شی کردنەوەی پکهاتەی گەانەوە)دا، شەوازگەلی بژومار بە گەانەوە پەناسە دکات. بارت لەم وتاردا شەوازگەلی گەانەوە بە ادەی شەوە ەوانینکانی مرۆڤ بەئژمار دەزانەت و

گشت ئاکارەکانی مرۆڤ هەر لە وتووێژ ەا تا دەگاتە وێنەکێشان و پەیکەرسازی بە چەشنێک لە گشتاندا پێناسە دەکات. ئەو تێنیا چێنیەتیی دەربڕینی ئەم گشتاندانەی پێ جیاوازە، بە نموونە گشتاندنەوەی چیرۆکنووس- باسی تایبەتی فۆرمالیستە رووسەکان و پێکهاتەخوازانی فەرەنسی- لە گشتاندنەوەی وێنەکێش جیاوازە، بەڵام هەر دووک گشتاندنەوێن. واتە لە گشتاندنەوەدا (شێوەی نواندن) هەیە، یەک شێوە نواندن لە مەدیادا خۆی نیشان ئەدات و شێوەکیتر لە وێنە یان لە دەقدا.

لە ڕوانگەی پێکهاتەخوازەکانەوە گشتاندنەوە هەمیشە هەیە(١٢)، بەڵام گشتاندنەوەی چیرۆک چی؟ ئایا چیرۆکیش هەمیشە هەیە؟ یان سەردەمانێک دێت کە بەکەتایی دەگات؟. ئەگەر دیسانەوە بڕوانینە پرسیارەکەی مەکئیلان سەبارەت بە لێناوچوونی چیرۆک لەمەڕ گشتاندنەوە ببینەوە چی؟ و ئایا گشتاندنەوەی چیرۆک چ گرینگییەکی هەمبەر بە شێوەکانیتری گشتاندنەوە هەیە؟. ئەگەر رووڕتی وەامی ئەو پرسیارەی دابایەوە، دەنگە بیگوتبایە: جیهانی چیرۆک، جیهانی جیاوازیکانە، جیهانێک کە گرینگی بە تاک دەدا، هەر بەو جۆرەی کە هەیە، یا بەو شێوەیەی کە خۆی لە وتاری ((هایدیگەرو کوندرا و دیکینز)، باس دەکات: "جیاوازی کەسایەتییەکی وەکوو دیکێنز، رابلێ و سەروانتێس لەگەڵ وەتر و مارکس لە شێوە ڕوانینی ئەوان بە چەمکی مەرالەتییە. دیکێنز، رابلێ و سەروانتێس وەها بیر دەکەنەوە کە (گوناح)، دەرئەنجامی نەزانی مرۆڤ نەوەکوو پێستی و لەجاجەت، بەڵام وەتر و مارکس گوناح جیاواز لە نەزانی مرۆڤ، بە دەرئەنجامی خواستێکی لاواز لەمەڕ پاکی و خواستێکی بەهێز لەمەڕ ناپاکیش دەزانن". رووڕتی لە درێژدا گرینگی ڕمانناووس لە وێناکردنی کردارە ورد و نادیارەکانی مرۆڤدا دەبینێت و مێژووی فەلسەفە لەم کارکردەدا بە ناکارامە لە قەڵەم ئەدات.

میلان کێندرا لێژیکی ڕمان جیاواز لە لێژیکی فەلسەفە دەزانێت و لە کتێبی " هونەری ڕمان" دا دەڵێت: "ڕمان خولقاوی ڕەحی نەزەری نییە، بەڵکوو خولقاوی ڕەحی تەنز (satire) ، هونەرێک کە لە پێکهێنانی خوداکانەوە سەرچاوەی گرتووە، خزمەتی ئایدەلێژییە دوگمەکان ناکات، بەڵکوو ئاوقایان دەبڕتەوە، ڕمان هەموو شێوە حەریری هەنیراوی فێلسووف و زانایان و ئەندێشمەندان وەک پێنەڵەپە هەڵدەوشێنێتەوە". کێندرا ڕوانینی ڕمان نووس بە ژیان و کێشەگەلی مرۆڤ لەسەر- گشتاندنەوە و شانس و ئیقبال- پێناسە دەکات و ەای وایە دەبە ببڕتە جێنشینی شێوە ڕوانینی فێلسووفەکان کە -

عەقڵانییەت و دیالکتیک و تەقدیر-.

بۆچی لەمڕۆ گۆرانیوێژی چیرۆک خودی چەمکی "گۆرانیوێژ" بێ چ مانایەک؟ ئەگەر وەک سیمەرن چەتمەن کە لە هوانگەی پیاژەوە دەڵێت: جیاوازی زانستە مرۆییەکان، جیاوازی لە گۆرانیوێژ دایەوە و بۆ ئەی کێندرا و روورتسی گۆرانیوێژی چیرۆک بەرزەجەترین گۆرانیوێژیە بە نیسبەتی تەنانەت فۆلسفەش، ئەم گۆرانیوێژیە چییە؟ پێکهاتەی چییە و چۆن ئەتوانیین بیناسین؟. چیرۆک دەتوانێت ئایدیای رووداو یان بەسەرهاتەکان بێت لە زەینی مرۆڤ دا، بە ئاوەژوی بگۆڕێتەوە و یا بەردەنگی هەبێت.
بۆچی هەرکە لە پێش وشەی چیرۆک، گۆرانیوێژ وترا بە مانای هەبوونی بەردەنگ و پێکهاتەیەکی تایبەت لەسەر سیستەمی چەنییەتی گۆرانیوێژیە و هەروەها ماناگرتوو لە گوتارێکی تایبەت دایە.
لە مێژووی گۆرانیوێناسیی چیرۆک، دوو چەمکی (گریمانەی گۆرانیوێژ و گۆرانیوێناسیی) لەیەک جیا دەکەنەوە،- هەڵبەت ئەم جیاوازییە بە مانای دوو کارکردی جیا لەیەک نین-، گریمانەی گۆرانیوێژ، پێناسەی گشتی سیستەمی گۆرانیوێژیە- هەر گۆرانیوێژیەک گۆشەنیگا، گۆڕەوە، کاراکتەر و رووداوی تایبەتی تێدایە کە لە زەمەن و شوێنی تایبەت روو ئەدات-، بەڵام گۆرانیوێناسیی شیکاری و تاوتوێی گۆرانیوێکانە(١٣)- بە نموونە ئاگەر سیستەمی گۆرانیوێژ (گۆشەنیگا، گۆڕەوە، کاراکتەر، رووداو و …هتد) لەسەر بنیاتی کوردی تاوتوێ بکەین کارێکی گۆرانیوێناسانەمان لەسەر بنیات کردووە-. هەڵبەت هەر وەک ئاماژەمان پێ کرد ئەم دوو چەمکە بەمانای جیاوازیان لەیەک نییە، ریمەن-کنان هەر دووکیان لە ژێر چەمکی گۆرانیوێناسیی پێناسە دەکات، کنان دەڵێت: (گۆرانیوێناسیی هەم شرۆڤەی سیستەمی سەقامگیر لەسەر گشت گۆرانیوێژی چیرۆکانە و هەمیش شێوازێک لە تاوتوێی دانەدانەی گۆرانیوێکان وەک نیزامێکی گشتی بە ئەمە دەدات)(١٤).

لە چەمکناسیی ئەدەبیدا، گۆرانیوێژ بەمانای دەقێک دێت کە چیرۆکێک دەگێڕێتەوە، تاوتوێی گۆرانیوێژ کە بە گۆرانیوێناسیی ناوی لە دەبردرێت یەکەم جار لەلایەن تێزێتان تێدۆرۆف لە کتێبی (ڕێساکانی دیکامێرۆن)(١٩٦٩) ناوی لێبردرا. تێدۆرۆف مەبەستی لەم وشە تاوتوێی سیستەمی سەپێندراو بەسەر گۆرانیوێژی چیرۆکگەلی دیکامێرۆن - نووسراوێی بۆکاچیوێیی ئیتاڵی- بوو. بەڵام یەکەم کەس کە ئەم زانستە بۆکار دێنێت ڤلادیمیر پراپە لە کتێبی (مۆرفۆلۆژی حەیایەتگێڵی پەریەکان)دا، کە تاوتوێی ساکاری گۆرانیوێناسانەی حەیایەتکانی فۆلکلۆری رووسی. کارەکەی پراپ کاریگەریەکی زۆری

لەسەر هوانگەی پێکهاتەخوازەکانی فەرانسی لە مێژە ئەدەبیاتەوە هەبوو. لە پاش ئەو گێڕانەوەناسەکانیتر شێوازی گێڕانەویان لە چیرۆکە مەدێرنەکان کە بەگومان پێکهاتەیەکی دژوارتریان بە نیسبەتی چیرۆکی فۆلک هەیە ئەنجام دا. ئەتوانین بنەمای ئەم زانستە بگێڕینەوە بە تاوتوێی چیرۆک لە بووتیقای ئەرستوودا، بەڵام ئەرستوو زیاتر شێوازێکی وەسفی لە گێڕانەوە ڕەچاو دەکا، زۆربەی پسپۆرانی گێڕانەوە لایەن گێڕانەوەناسە بەناوبانگەکان (پراپ، تەدۆرۆف، ژێرار ژنێ، ئاگریماس، سیمۆر چێتمەن، ریمۆن-کنان) بەم شێوەیە: «ئاماژەگەری لە دەخێکی سەقامگیر ئا بۆرەوە ناسەقامی و دیسانەکە گێڕانەوە بە سەقام».

بە پێی ئەو بۆچوونەی باسمان کرد بازنەی گێڕانەوە لە چیرۆک بەربڵاوترە. یان بە دەربڕینێکیتر، لە گێڕانەوەی چیرۆکدا-هەر وەک فۆرمالیستەکان ئاماژەیان پێکرد- یەکەم جار چیرۆک(Story) لە زەینی مرۆڤدا پێک دێت، لەوێدا مەبەست لە چیرۆک ئادیایی چیرۆکە، کە ڕووداوێکی تایبەتە لە زەمەن و شوێنی تایبەتدا. دووەم لە دارشتنی چیرۆکدا(Story) گێڕانەوە(Narration) یان خود سیستەمی گێڕانەوە، پێک دێت(١٥). کەواتە دەستپێکی گێڕانەوەی چیرۆک، بە چێشنێک کە تایی چیرۆکە، ئەم کەتاییە بەمانای بەسەرئەنجام گەیاندنی ئایدیای چیرۆکە. ئەگەر هوانگەی بارت سەبارەت بە بژومار بوونی جۆرەکانی گێڕانەوە پەسەند بکەین، ئەمجار چیمان هەیە کە پسپۆرێکی تایبەتمان لەمەڕ گێڕانەوە بداتێ؟.

واتە لە گشت جۆرینەکانی گێڕانەوە چ تایبەتمەندییەکی هاوپێت و هاومانا هەیە کە گێڕانەوەکان پێکەوە گرێ ئەدات؟. کلێد بەرمون، ئەو تەخمە هاوپێتە لە ناو بژمار گێڕانەوەکان دا "چیرۆک" دەزانێت. ئەو دەڵێت:« بابەتی چیرۆک ئەتوانێ بنەما و دەستمایەی سەمای باڵێ یان شانۆ یان فیلمێکی سینەمایی بێت، ئەتوانین فیلمێکی تایبەت بە کەسێک کە نایبینێوە بگێڕینەوە، ئەمە وشەکان ئەخوێنینەوە. وێنەکان ئەبینین و هاڤێی ئیماژ و نیشانەکان دەکەین، بەڵام بەهەی وشەکان و وێنەکان و ئیماژەکان، بەشوێن چیرۆک دەکەوین و چیرۆکە کە هەمیشە بوونی هەیە»(١٦). بە چێشنێکیتر گێڕانەوە خاوەنی مانایەکی چەند لایەن و چەند ڕەهەندە، بەڵام گشت ڕەهەندەکانی خوێندنەوەی بەسەرهات یان ڕووداو یان مانایەکی دەروونییە، ئەم ڕووداوە کاتێک لە هەوێنی چیرۆکێک دایە ،"گێڕانەوەیە". چیرۆک دەتوانێک بیرەوەری تاکی یان بیرەوەری نەتەوەیی بێت، بە نموونە "بەیت"بژ، یان کەسێک کە"سیاچەمانە"

دەخوێنێت ئەگەر لە هەوڵی حەقایەت بڕیشدا نەبێت دیسانەکە بە ئەمەی کورد، بەم هەیەی کە پەیوەندی لەگەڵ ڕاحی نەتەوەیی هەیە، لە هەمان کاتدا کە گوێ بیستی دەبین، لەگەڵ مێژوویەکی زێینی یەکمان دەخاتەوە، بەیە دەتوانێت وەک گێڕانەوە بێتە ئەژمار، کە واتە هەمیشە گێڕانەوە هەڵگری ڕواڵەتێک لە چیرۆک یان باشتر وایە بڵێین (ئایدیایی چیرۆکە).

ئەگەر لە کەتاییدا دیسانەوە پرسیارەکەی مەکەئیان لە خەمان بپرسینەوە، بە پێی ڕوانگەی گێڕانەوەناسیی، تا مڕۆ هەبێت "نواندنی زمان" هەیە و تا زمان هەبێت "نواندنی گێڕانەوە" هەیە و لە گێڕانەوەشدا تەخمە هاوپێتەکەی "چیرۆکە". کە واتە مڕۆ بەردەوام لە ناو گێڕانەوەی چیرۆکدا ئەتلەتەوە، ئەم چیرۆکە لە ئیماژ و نیشانە بگرە تا دەگاتە وێنە و هەڵسووکەوت دەنێتەوە بازنەی خەی. ئەم گێڕانەوەی چیرۆکە، بە هەر چەشنێک دەتوانێت خەی بنەوێنێت. بەگومان تاوتوێی گێڕانەوەی چیرۆک، بەم شێوەیەی کە سیستەمی تایبەتی گێڕانەوەی چیرۆکی لەسەر بێت- مەبەست لەم نیزامی گێڕانەوەیە وەک گەشنیگا، گێڕەوە و ڕووداوە کە لە زەمەن و شوێنی تایبەت لە لایەن کاراکتەرەوە ڕوو ئەدات- تاوتوێی گێڕانەوەناسیی تایبەتی پێویستە، تا ئەو گێڕانەوەیەی کە مانایەکیمان بە تاکەکەسی دەبەخشێت وەکوو مەسیقا یان وێنەیەکی تایبەت. هەبەت زانستی ئێستای گێڕانەوەناسیی تایبەتمەندی تریش لە سیستەم و شێوازی گێڕانەوە پێناسە دەکات، وەکوو دەستەواژەی "بیسەری گێڕانەوە" (Narratee)، یا ناوەندی کردنەوە (Focalization) کە باس لە شێوەی فامی کاراکتەرکانی چیرۆک دەکات،

تاوتوێی گێڕانەوە تا مڕۆ هەبێت بەردەوامە، مرۆڤیش بەپێی مێژوو و ئەزموونکانی بەردەوام لە ئاڵوگۆڕ دایە و هەر بەیە شێوگێڕانەوەی سەردەم (ئەمان، چیرۆک) لەگەڵ شێوگێڕانەوەی پێشوو (حەقایەت) جیاوازی هەیە. بەپێی بەگەی توێژینەوەی گێڕانەوەناسکان حەقایەتە کۆنکانی هەر نەتەوەیەک ئەتوانێت شێوەیکی تایبەتی لە گێڕانەوە و مەدەنی گێڕانەوەیی لەگەڵ خەی پە بێت، واتە گێڕانەوەناسیی تایبەتی خەیان لەسەر سیستەمی گێڕانەوە هەبێت. ئەویش شێوانینی تایبەت تا دەگاتە مەدەلکی تایبەتی گێڕانەوە لەبەر دەگرێت. هەر ئەم شێوە توێژینەوەیە بەشکی زەر لە لایەنە نادیارەکانی بە نموونە بیەتی یان چیرۆکی کوردی بە ئەمە دەردەخات. ئەویش شێوازی گێڕانەوەی کوردە کە لە چەنیەتی وەسفی ڕووداوەکان ئا بگرە تا دەگاتە بەرجەستەکردنەوە چەشنێک لە ئاکار و هەڵسووکەوتکان.

ئەگەر دیسانەوە "موزلمان" لە ئەردوگاکانی ئاشوویتس بنینەوە یادمان، یان دەیان بەسەرهات و رووداو کە ئەمە لەیان بەخەبەرین، ئەو مەترسیەمان لەمە نەگەیانەوە بە دەردەخات. هەبەت چیرۆک دەتوانە گەیانەوەی رووداوێکی ڕاستەقینە بێت بە زمانی چیرۆک، کەواتە پەروەردەکردنی ئەندێشەی گەیانەوەی خەمان، لە ڕاستیدا هەوڵێکە بۆ سازدانی جیهانێکی نوێ و هەرمان و تەنانەت دەنگ دەربڕینێکی نوێیە. یان وەک کەندرا دەڵێت: «تەنیا لە ڕەمان دایە کە کێشە تاکە کەسییەکانی مرۆڤ خۆ دەنوێنێت» و«ڕەمان نووس تەنیا پێناسەی، ئاگایی لەسەر رووداو و هەڵسووکەوتکانی چیرۆکە». هەرمان بوونی مرۆڤ، لە بەردەوامی گەیانەوە و سازدانی چیرۆکی نوێیە. نەبوونی ئەم هەست و هەوڵە لە پانتای نێوەدا بەربەاوتر و هەبەت مەترسیدارتر دەبێتەوە، ئەو کات بەڕووی ئەم پرسیارە دەبینەوە: ئەگەر نێوەیەک توانستی "گەیانەوەی خۆی" نەبێت ئایا بوونی هەیە؟!".

سەرچاوە و پەراوێزکان:

*کورت کراوەی ئەم وتارە، یەکەم جا بە فارسی لە ڕۆژنامەی شەرقی تاران-روزنامه شرق-، ژمارەی ۲۹۷۵ (۱۰ مهر۱۳۹۶)، بەناوی (اگر داستانی روایت نشود، چه پیش می‌آید؟) بەاوکراوەتەوە.
۱. لوی ، پریمو. آیا این یک انسان است؟.. ترجمه: رویا طلوعی. کتابخانه علاالدین (www.aladdinlibrary.org)
۲. کیانپور، امیر. فلسفه در زندان وجدان: درباره یادداشت «جدال زندانی با زمان و وجدان». سایت (www.meidaan.com)
۳.کاتێک موریس بلانشە باس لە قەیرانی شارەمەندی جوولەکەکانی سەردەمی نازی دەکات، ئەم دەستەواژەی بەکار دەنێت. جوولەکەکان بە ئەوەی لە شەقام و کەانکاندا نەناسرێنەوە، قسەیان نەدەکرد، وەک ئەوەی (ها) بووبن.
٤.ریمون-کنان، شلومیت ، روایت داستانی، بوطیقای معاصر، ترجمه البوفضل حری، تهران، نیلوفر. (۱۳۸۷)
۵.مەبەست نەتوانین لەمە گەیانەوەدایە، بەهەی کەشەی سایکەلۆژیک یان ترسی سیاسی-کەمەایەتی، هەز و هەوەی گەیانەوە بزر دەبێت.
٦.مکوئیلان،مارتین ، گزیده مقالات روایت شناسی (مقاله معماهای نوشتار:روایت و ذهنیت)، ترجمه: فتاح محمدی، تهران، چاپ دوم، مینو خرد،(۱۳۹۵)
۷.بارت، رولان، درآمدی بر تحلیل ساختار روایت ها، ترجمه: محمد

راغب، تهران، چاپ اول، فرهنگ صبا.(۱۳۸۷)
۸.کوندرا،میلان ، هنر رمان، ترجمه: پرویز همایون پور، تهران، نشر قطره (۱۳۸۲)
۹.چتمن، سیمور. داستان و گفتمان، ترجمه: راضیه سادات میرخندان، تهران، مرکز پژوهشهای صدا و سیما، چاپ اول (۱۳۹۰)
۱۰.باختین، میخایل. تخیل مکالمه‌ای (جستارهای درباره‌ی رمان).ترجمه: رویا پورآذر، تهران، نشر نی، (۱۳۸۷)
۱۱.رورتی، ریچارد. مقاله : هایدگر و کوندرا و دیکنز، ترجمه: هاله لاجوردی، مجله ارغنون، شماره 1، (۱۳۷۳)
۱۲.دیوید هرمن و دیگران. دانشنامه‌ی نظریه‌های روایت، گردآوری و ترجمه: محمد راغب. تهران. نیلوفر. (۱۳۹٦)
۱۳.حری، ابوالفضل. مقاله: درآمدی بر رویکرد روایت‌شناختی به داستان روایی با نگاهی به رمان آیینه‌های دردار هوشنگ گلشیری. پژوهشهای زبان های خارجی (نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز) پاییز و زمستان ۱۳۸۷
۱٤. ریمون-کنان، شلومیت (سەرچاوەی پێشوو)
۱۵. مکوئیلان،مارتین ،(سەرچاوەی پێشوو)
۱٦.برمون، کلود. پیش درآمدی بر بوطیقای روایت‌شناسی ساختارگرا، ترجمه: محبوبه خراسانی، نشریه: ادبیات داستانی، شماره ۷۹، اردیبهشت ۱۳۸۳

سەرچاوە: حەوتەنامەی سیروان. ژمارە 972

ئەردگان چاکەی شێخ مەحمود دەداتەوە … شوان ئەحمەد مەمەندی

مژوو خۆی دووبارە دەکاتەوە بە چەندین ڕگەی جۆراو جۆر ئەم بۆچوونە زۆر ترگونجاوە بۆ گەلێکی زوڵم لێکراو ئەویش کوردە. بۆ هەر لایەکی مژووی کورد بروانیت ئەوا زۆر بە ووونی چەندین دیمەن و پێشهات ئامادەگییان هەیە کە سەرانی کورد لە زۆر کاتدا کەوتونەتە

ژێر کاریگەری بەڕێنی فریودان و سیاسەتی پەرتکەو زاڵ بەو هەژموونی ئاینی لە هەر یەك لە ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و سەفەوی.

شەری شوعەیبیە لە ساڵی 1915 وای لە شێخ مەحمود کرد کە خۆی و سوپایەکی 3000کەسی ڕوو لە باشوری عێراق بکات لە دوای دەرچوونی فتوای جیهادی عوسمانیەکان دەرهەق بە وڵاتانی هاوپەیمانی جەنگی یەکەمی جیهانی، کە عێراقیش ڕاستەو خۆ گرێدرابوو بە عوسمانیەکان.

ئەوەی شێخ مەحمودی ڕاکێشایە نێو ئەم جەنگەوە، بە پلەی یەکەم هۆکاری ئاینی و ساویلکەیی شێخ بوو لە بەرانبەر بەڕێنی درێینی عوسمانیەکان، کە دواتر بە شکستی شێخ و عوسمانیەکان بە کۆتا ئەگات سەرەڕای ئەو یارمەتی دانەش، بەرلە کۆتایی هاتنی جەنگی یەکەمی جیهانیی, فرمانی لە سێدارەدانیشی بۆ دەردەکرێت لەلایەن عوسمانییەکانەوە.

لە سەدەی 21یەکیشدا سەرکردیەکی بەناو موسڵمانی ئیخوانی (ئەردۆگان) کە خۆی بە خەونی گەڕانەوەی خەلیفەی موسڵمانان ئەزانێت، کە زۆرینەی ڕەهای ئیخوانیە فاشیزمەکان بە هەمان بیرکە مشکیان تەندراوە، ئەردۆگان ماوەی 21ڕۆژە بە هێرش کردنە سەر شاری عەفرینی بەرخودان، بە هاوئاهەنگی پاشماوەی چەتەکانی داعش و بەرەی بەناو ئۆپۆزسیۆنی سوری کە حەیایی ئۆپۆزسیۆنیشیان بردوە تۆ لەلایەك بەنیازی لە ناو بردنی بەشارئەسەد بیت لەلایەکی تریشەوە هاوکاری ولاتێکی داگیر کەر بکەیت بۆ لێدانی کورد هاوژیانی دێرینی هەزاران ساڵەی خۆت، ئەردۆگان ستەم لە گەلێك ئەکات کە زیانی بۆ هیچ گەلێك نەبووە جگە لە خۆی، بە بیانوی پاراستنی سنوری خۆی وا ئەزانێت بە کوشتنی خەڵکی سڤیل شکۆ بۆ ولاتێکی دیکە او لە هاوکێشەکانی ناوچەکە زیاتر کێشەی سوریاو جیهانی ئیسلامی سونەو ئەندام بوونی لە یەکێتی ئەوروپا ئەگەڕێنتەوە، بەڵام ئەم هێرشەی زیاتر ڕووی ڕاستەقینەی یەکێتی ئەوروپاو نەتەوەیەکگرتووەکان و ولاتانی بە ناو جیهانی ئیسلامی جگە لە کێماری سێدارە کە دووجار داوای ڕگرتنی هێرشی بۆ سەر عەفرین کردووە، بەڵام ئەم سەردانەی دوایی سەرکی ئەرکانی تورکیا بۆ ئێران تەواینی ئێرانیشی خستەوە سەر بارە ڕاستەقینەکەی خۆی.

مژووە شومەکەی ئێردوگان لە کاتی ئێستادا تەنها ئامانجی داگیر کردنی خاکی عەفرین نییە بەکو ئامانجی گرینی دیمۆگرافیایی ناوچەکە هاوشێوەی کەمال ئەتاتورك، ناوچەکە لە کوردبوون و پێکهاتەکانی تریش بسرێتەوە، هەروەها شارەکە چوارەمین شارە لە

جیهاندا له بەرهەم هێنانی زەیتون، چونکە ئەمانە چاویان بە گەشەکردنی کورد هەڕ ناهێت کە هەوڵی خۆ بەدەستهێنانی بدات، چونکە لە بنەڕەتدا سەرکردە ناسیۆنالیزمەکانی تورك ڕەگەزی کورد بە تورکی چیایی و چەندین ناوی نەخوازراوی تریش هەژمار ئەکەن ئینجا دانیشتوانی کورد لە سنورەکانی خۆیان بە مەترسی بۆ سەر ئاسایشی نەتەوەی خۆیان لە قەڵەم ئەدەن، کە تەنها خۆیان و هەندێك وڵاتی نادیموکراسی کەبەهایی مرۆڤایەتیان بەلاوە گرنگ نیە چەواشە ئەکەن، ئەم بەرخۆدانەی عەفرین شکۆی گەلی کوردو خەڵکی چەوساوەی نەك تەنها لە سوریا بەڵکو لە هەش هەڵاتی ناوینیش بەرزکردۆتەوە.

مەبەستی پاپا لەم کاتەدا لە بڕخشینی خەتاتی ئاشتی بۆ سوڕیستان چی یە..؟ ... موزەفەر عەبدوڵا

لە ڕووسمەکی فەرمی پاپایی دا لە فاتیگان خەتاتی ئاشتی ئایینی مەسیحی – کاسۆلیکی لە لایەن پاپا بەندیکتۆ، بۆ ئامادەبونی کەمەك قەشە بڕخشرا بۆ سوڕیستان ئوردوگانی ئیسلامی کە یەکێك لە گەورەترین ئینسانیکوژەکانە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست.

بڕخشینی ئەم خەباتەش هەفتەیەك لەمەوبەر بوە هەواڵی گەرمی دەزگاکانی ڕاگەیاندن لە ئاستی جیهان و، هاوکات جێگای پرسو ڕای چاودێران . هەروەها بوە هۆی بەرزبونەوەی دەنگی نارەزایەتی ملیۆنی خەڵك بۆ تایبەت لە تەڵەکانی پەیوەندی یە کۆمەڵایەتی یەکان و دەنگی دایەوە.وە بوە مایەی پرسیار کە ئاخۆ مەبەستی پاپا لە بڕخشینی ئەم خەباتە لەم کاتەدا چی یە کە ڕای گشتی هەمو دونیا شایەدی تاوانەکانی ئەم بەناو ئاشتیخوازە ئیسلامی یانە .بۆ تایبەتی لە هیرشی ئاسمانی و زەمینی و بەکار هێنانی چەکی کۆکوژ دژی خەڵکی عەفرینی خۆراگر؟!

جا بۆ ئەوەی مەبەستە شاراوەکەی پشتی بڕخشینی ئەم خەڵاتی ئاشتی یە

کەمەک هەوڵتر کەیناوە وا پیویست دەکات پێنا بەرینە بەر بەراوردکردنی ئەزمونو تاقیکردنەوە میژویی یەکانی هابردوو لەگەڵ ئەم هەوداوانەی ئەمڕۆ.
لە جەنگی جیهانی دووەمدا کە هیتلر دیارترین هابرانی ئەم جەنگە ئیمپریالی یە پێ لە تاوانکاری یە بو بە زیاتر دەسبەسەراگرتنی هەمو جیهان و بەدەسهینانی زیاتری سەرمایەو سودو قازانجی ئابوری و سیاسی بە ئاشکرا بە ئارم و دروشمی ئایینی مەسیحیو دژایەتی جولانەوەی کەمۆنیستی و کرێکاریەوە هاتە مەیدانەوە. هەبەت ئەو کاتە بە هاواڵت بیرو سیاستو دەسەڵاتی کەمۆنیستی لە دەوڵەتی سوڤیەتو هاوپەیمانکانی ، بە تایبەتی ئەروپای ڕۆژهەڵاتدا بەرجەستە ببونەوە.

هەر ئەو دەورانە هیتلەرو موسولینی بە ئەوەی زیاتر مەرکی ئایینی بە جەنگەکەیان ببەخشن لە دژی بەڕەی دووەمی جەنگەکە بە سەرکردایەتی یەکیتی سۆڤیەت هەمیشە پاپاو قەشەو، تەنانەت سەرانی ئیسلامی یەکانیان دەهێنایە پشتی خۆیان. دیدارو چاوپێکەوتنی ڕۆم و سەرانی جولانەوە ئیسلامی یەکان ،لەوانەی کە لە میژوودا ئاشکرایە ،دیداری شێخ حوسینی ئیمام و خەتیبی شاری قودس بو کە داوای لە هیتلەر کردبو زیاتر جینسایدی جولەکەکان بکات .

بەڵام ئەوبو خشبەختانە بەڕەی شەرخوازی هیتلەرو هاوپەیمانکانی ،کە تەواوی جولانەوەی ئایینی یەکان ، بە تایبەتی مەسحی و ئیسلامی یەکان لە پشتی بون ،سەرنەکەوتن و بە کەتایی هاتنی دەسەڵاتی زەریان شکێی دووەمی جیهانی کەتایی هات.

بەگومان هەکاری شکێی جیهانی یەکەمو دووەمیش بەهەمو خاڵە هاوبەش و جیاوازەکانیانەوە دەگەڕایەوە بە توش بونی سیستەمی سەرمایەداری جیهانی بەهەردو بەرەکەیەوە بە قەیرانێکی قوڵی ئابوری. هەر بەیەش ئەو شکانە وەک پێویستی یەکی سەرمایەداری بە لەبەرچاگرتنی ئەو تەزەی دەڵت کە : شەر درێژ بونەوەی سیاسەتە بە شێوازی توندوتیژی ،و سیاسەتیش سەرخانی ئابوری یە.

جا بە پێنا بردن بە ئەم دەرسو تەجرەبانەی هابردوو بە هەشنکردنەوەی ناوەڕۆکی مەبەستە شاراوەکانی دەسەڵاتە ئیسلامی و قەومی یە فاشی یەکەی ئوردوگانی شکێخوازو ،هاوکات بە پیرەز کردنی شەرەکانی لە لایەن پاپاوە، ئەوەمان بە هوونتر دەبەتەوە کە چۆن هەمو دەسەڵاتە سەرمایەداری یە شەرانگێزەکان، بە تایبەت لە کاتی قەیرانە ئابوری و سیاسی و شەرەکانیان ،زیاتر لەهەر شتێک پێویستی

یان بە پەنا بردنە بە پاپشتی ئایینەکان پیاوە ئایینی یەکانیان.

ئەستاش کە دوای ڕوخانو و تەکشکانی خەلافەکەی داعش ،کە بەدیهێنانی خەونی دێرینەی ئوردوگان بوو، لەسەر دەستی خەڵکی خۆاگری کوبانی وهاوپشتی جیهانی بەیان، ئوردوگان دەستی داوەتە ئەم شێو هەرشە. وە بەهانەی ئەوەی کە خەڵکی کوبانی و کانتونەکانی تر تیرێریست و دژی ئیسلامین وهەمو پیرەزی یە دینی یەکانن، کە دیارە ئەمەش جگا باوەری پاپاو فاتیگانە ، ئەردوگان و سوپاکەی وەک پارێزەری ئاشتی و بەرگری لە سەوابتە ئائینی یەکان دادەنێن، بۆیەش خەباتی ئاشتی پە دەبەخشن.لە کاتێکدا چەندە یەکێتی سۆڤیەت و ووڵاتە هاوپەیمانەکانی تری، بە تایبەت لە ئەوروپای ڕۆژهەڵات سۆسیالیستی وکومونسیت بون ئەوندەش دەسەاتی کانتونەکان کەمنسیتو سۆسیالیستن. بەڵام هەمومان چەندین جار گوێبیستی ئەوە بوینە کە ئەدوگانو سەرانی حزبو دەسەاتەکەی و تەنانەت هاوبیرە ئیسلامی یەکانیان لە ووڵاتانی تر تا دەگاتە هەرەمی کوردستانیش دەسەاتی کانتونەکان بە کەمنسیت و مولحد بون تەمەتبار دەکەنو خوازیاری ڕوخانین.

هەبەت هەمو ئەم شتەی لە ناو ووڵاتەکان و ناوچەکەو ململانێی زلهێزە ئیمپریالی یەکان دەگوزەرێت هەر وەک هەلومەرجی پێش جەنگی جیهانی یەکەمو دووەمو ئاکامی قێرانی قوڵی ئابوری سیستەمی سەرمایەداری یە. جا ئیتر هەر ڕۆژێک بەت ئەم شتە وململانێی ناوچەیی یانەش دەگوزەرێت بە جەنگەکی جیهانی وەک ئەوانەی پێشو .بەڵام بەگومانە ڕەشنکردنەوەی ناوەڕۆکی مەبەست و سیاسەتەکانی هەمو دەوڵەتو لایەنە دەرگیرەکانی ئەم ململانێ و هاوپەیمان و بەخشینی خەڵاتانە تا دەگاتە بەرگرتن بە هەمو ئەم شتەو کارەسات و ڕوخانی ئەم دەوڵەتو دەسەاتە دژی ئینسانی یانە ئەرکی جوانەوەی کرێکاری و کەمنسیتی و ئازادیخوازی وئینساندۆستی و ڕێکخراوەکانیانە لە ئاستی جیهان.وە هەر لەم ڕوانگەیشەوەیە کە بەڕی چەپ و ئازادیخوازی بە گشتی پشتگیری خەباتو بەرگری خەڵکی عەفرین و کانتونەکانی تر دەکەن و دژی دەسەاتە فاشی یە ئیسلامی و قەومی و شۆڤێنی ئوردوگانن.

ئەو کتێبەی چاوەڕوانم دەکرد … هەڵە ڕێژەهاتی

لەسەر کورسیەکی نێو سەنتەری باژێڕێکی ئەوروپا دانیشتبیت و لە قوڵایی خوێندنەوەی دەقێکی شیعریی شایستە و پڕ تەکنیکدا ئیشکەیەکی هارو هاجی دەنوك زەرەد بێتە سەر سەرت و دەنوکت لێبگرێت، یان لە سەندویچەکەی دەستت ببات، بڕگومان لەو جێیەدا رادەوەستیت و کتێبەکە پێوەدەدەیت، تا خێت بۆ هەرشی ئەوان ئامادە بکەیت، ئەو ئیشانە دیارە زستانیش ناچنە گەرمێن و هەر لێرە دەمێننەوە، مافی خۆشیانە ئەوانیش بژین، خۆ هەر تەیروتەوالێك بە ئاسمانی کوردستاندا تێپەڕێت بەسەلامەتی رزگاری نابێت، ئیتر بۆچی بڕۆن؟ ئەمە بابەتی سەرەکی ئەم نووسینە نییە، لەوێدا بووم برادەرەکەم کە خوێنەرێکی سادەو ڕووکەشیی بوو پێیگوتم ئەو چییە هێند بە هەواشی دەڵێیت؟ گەر من بام بە شەو و ڕۆژێك ئەو کتێبەی دەستتم دەخوێندەوەو تەواوم دەکرد.

منیش گوتم با پێوسێ وەرگرم و لەم جێیەدا بوەستم کە دەڵێت (شەهکان … تەواو ئەبن و تەواو نابن) ئەنجا وەڵامی جەنابیشت دەدەمەوە.
– تۆ دەزانیت هەموو شتێك ئارەزوو و مەیل و حەزە، ئەوەی بە شمشاڵێنەرێك دەکرێت، بۆ وێنە بە عاشقێکی کەو و کێترو ئاژەبەخۆکەر ناکرێت، ئەوەش بە دوای کێکردنەوەی تابلۆی دەگمەن و گراندا دەگەڕێت خولیای جیاوازە لەو کەسەی حەزی لە کێکردنەوەی بابەتی کۆن و کەلەپووریی بێت، یان ئەو کەسەی حەزی لە جۆرێکی تایبەت لە ماشێنەو ئامادەیە سامانەکەی خەرج بکات بۆ بەدەستهێنانی، کەواتە هەموو شتێك خولیایە.. ئەوەش بزانە کەم و زۆریی کتێب خوێندنەوە نە پەیوەندی بە قەیران و کێشەی دارایيەوە هەیە و نەپەیوەندی بە ناوچەوە هەیە، بەڵکو ئەوانەی کتێب بە بەشێك لە ژیانیان دادەنێن هیوایەتیان دەستخستن و کێکردنەوەو خوێندنەوەی ئەو کتێبە دەگمەنانەیە کە لای ئەوان شتێك دەبەخشێت، یان با بڵێین وەرچەرخان و جۆرێك لە سامانە.

ئەم کتێبەش (ئەزموونێکی جیاوازی شیعر) کە بە تایبەت و بەداواکاری لە کوردستانەوە بەدەستم گەشتووە، لای من بەهایەکی زانستی و وێژەیی وای هەیە کە هێند بە هەواشی لەگەیدا بڕۆم، حساب بۆ خاڵبەندیی و فاریزەو نیشانەکانی پرسیاری ناویشی بکەم، لەبەر ئەوە ئەم

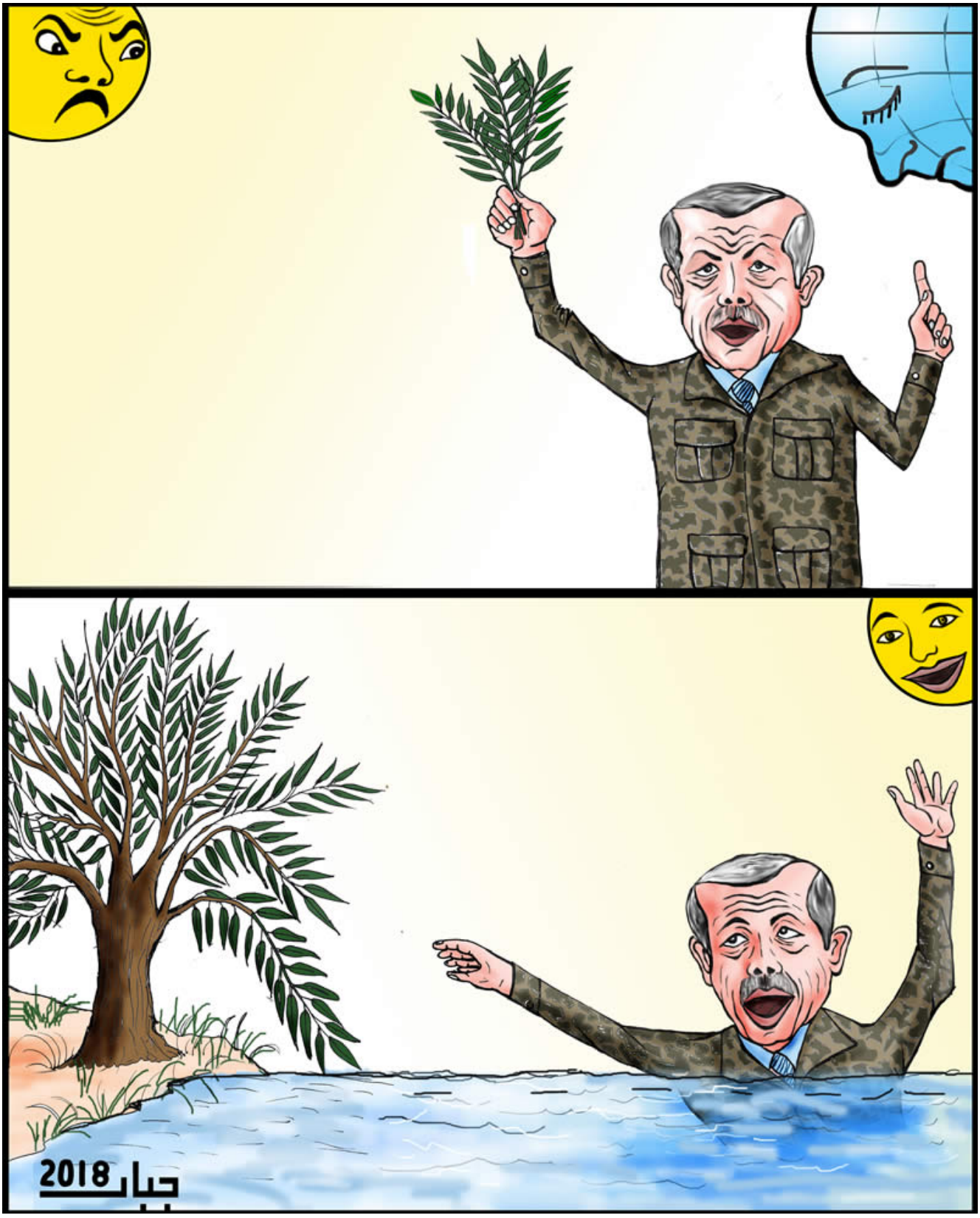
خوێندنەوەی من جیاوازە لەوەی تۆ، من بۆ پێشبڕکێ کتێب ناخوێنمەوە، بەکو لەو ئاستەنگ و نشێو و لافەو پێچانەیدا جارانێك چەندان ڕۆژ ئادەمێنم و پاشتر بە هزرو دیدێکی جیاوازەوە دەرباز دەبم بۆ جیهانێکی سیحراوی تر، ئەمە جگە لەوەی بە مشك سافی نەبێت ئەو جۆرە بەرهەم و پەرتوکانە ناخوێنمەوە، تۆ دەزانیت سادەنووسین و سادە خوێندنەوە دەردێکی کوشندەیەو مرۆڤ تەممەڵ دەکات! ئەی دەزانیت چەند کەم نووسیارانی کورد دەقی باش و پڕ جیاوازیی بەرهەم دێنن؟ خێت دەزانیت قەیرانی سیاسی و گەندەڵیی ئابووری لای ئێمە بەداخەوە زۆر لە قەڵەمەکانیشی بارگاوی کردووە بەو پەتا کوشندەیە، جا لە دۆخێکی وا مەحاڵدا زۆر دەگمەنە کتێبێکی ئاوها لەدایك ببێت و پێشبڕکێ لەگەڵ شیعرە جیهانییەکاندا بکات و بە گیانی مالارمێ و ئەلیێت و ڕیمبۆ فڕست و پابلۆ نیرۆدا و پێشکین و تریستان تزاراو ئەندرێ برێتون...و ....تاد بڕێت دوای ئەوە شیعری لەم جۆرەش نووسراو هیچ ژاوەژاوێکیشی لێ نەکەوتەوە، هەمیشە ئەوانەی بڕەنگ خەریکی داهێنانن و دوور لە سیاسەت کاری خۆیان دەکەن کەمتر لە زەمەنی خۆیاندا دەناسرێن و لە بنەکاندا حیزبەکان وەکو ڕەقەمێك بەکاریان دەهێنن بۆ بەرژەوەندی خۆیان، ڕاگەیاندنەکانیشیان هەر گەندەڵن و نازانن چی ڕەسەن و داهێنەرانەیەو چیش بڕقی سەرئاو و کەفوکۆی ڕۆژگارە.

برادەرەکەم لێرەدا بڕەنگ بوو وەك ئەوەی هەستی بە کەمتەرخەمییەك کردبێت، یان تۆگەشتبێت لەوەی کە لە ڕووەیەکی ژیانەوە دواکەوتبێت، هەوڵی دا لەسەر ئاوازی فەینی ئیشێەکان سەما بکات و تێبگات لەوەی بۆچی ئاوها ئیشێەکان لێرە ئازایانە دێنە ناو جیهانی مرۆڤەوەو داوای بەشی خۆیان دەکەن و وەکو مرۆڤەکان زیت و وریان و نایەڵن داوی مرۆڤ هەڵیانبخەڵەتێنێت؟!

ئێژی کەمێ لێشاری تێرێنتێ

ناوی کاریکاتۆر ئۆردۆگان... کاریکاتۆرست... جۆبار

جبار 2018

سـروشتی ژیـان ... مۆ ولـود ئیبراهیم حۆ سۆ ن

پایز..

پۆ ۆ ..پۆ ۆ
جۆ ستۆ ی
پۆشتۆ ی
سروشتۆ ژن
جوان
جوان
ۆوت دۆ کاتۆ وۆ
لۆ بۆ رگ
بۆرگی سروشت
ۆوتی ..ۆوت .
***

زستان..

جۆ ستۆ ی ۆوتی
سروشتۆ ژن
بۆ ئاوی پاکی باران
نۆ رم
نۆ رم
پاک دۆ کاتۆ وۆ
لۆگۆردی سروشت
پاکی ..پاک.
***

بۆ هار ..

گوۆ بۆ گوۆ
جۆ ستۆ ی ۆوتی
سروشتۆ ژن
گوۆپۆش دۆ کات
پۆشتۆ ی
گوۆپۆش

بۆ گوڵی سروشت
گوڵ..گۆ .
***
هاوین ..

چرکە بە چرکە
دڵی سروشتە پیاو
پە دە کات
لە ئە شقی گە رمی
سروشتە ژن
ژنی سروشت
سروشتە پیاو
بە هە موو هێزو جوانیە کە وە
باوە ش دە کات
بە بە ژنی
ڕازاوە ی بوکی ساڵدا
جە ستە ی سروشتە ژن
سروشتی ژن
جە ستە ی سروشتە پیاو
پیاوی سروشت
بە هیوای
نوێ کردنە وە ی ژیان
بە ئە شقە وە
ئەشقی سروشت
جووت دە بن ..
جووتی ..جووت .

—— ٢٩/١١/٢٠١٧ – هە ولێر

بـــەفـــــــــــــــــر ...

فەرهاد ئەحمەد بەرزنجی

بەفر شاری سپی کرد
دڵی مندااڵی خۆشکرد
بەتاك تاك و بەکۆمەڵ
دەیکەین بەشەڕ تۆپەڵ
وابڵێم بەفرە جوانە
خەندەلەسەرلێوانە
بەپاڵتۆ وجلی گەرم
لەگەڵ دەستکێشی چەرم
مللپێچ و پووزەوانە
کەهێمای کوردیمانە
زۆرجوان خۆمان پێشیوە
لەشمان سەرمای نەدیوە
چەندەژێکی شیرینە!!
دەیکەین شەڕەبەفرینە
لەبەفرپەیکەردەکەین
دەست وقاچی بەدەکەین
دەم ودووچاولەگەڵ لووت
دەیکەینەپێی جوتك پووت
وەك شێوەکاری وریا
دێین و دەچین بەدەوریا
بەچەپڵەوبەگۆرانی
دەردەبڕین کامەرانی.